

Üçüncü Beş Yıllık Plan Üzerine Genel Bir Değerlendirme*

Dr. İlhan TEKELİ

8-19 Ekim 1972

1. PLANIN İÇİNDE GELİŞTİĞİ POLİTİK ORTAMIN PLAN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye'nin Üçüncü Beş Yıllık Planı'nın hazırlanmasının ilk iki plandan oldukça farklı bir niteliği, planın seçmelerinin kamu oyunda yeterince tartışılmamış olmasıdır. Bu bir rastlantı değildir. Devlet Planlama Teşkilâtı'nın bilinçli bir seçmssidir. DPT Müsteşarı M. Aytür 3. Plan modeli uluslararası kollokyumunun açış konuşmasında bu seçmesini açıkça ifade etmektedir.

M. Aytür, Türk «Kamu Hukuku Türk Planı'nın bir siyaset belgesi olarak Yüksek Planlama Kurulu, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden başka hiç bir yerde tartışılmasına müsait değildir.

Türk Hükümetlerinin politikalarının tartışılacağı başka herhangi bir platform yoktur. Her iki plan yapılırken ortaya çıkan yanlış anlamlara bu defada meydan vermemek üzere bu çok açık gerçeği huzurunuzda arz ve tekrar etmeği yararlı buluyorum» demektedir.

Planın kanunlaşması süreci yukarıda açıklanan taktiğe uygun şekilde oldukça hızlı ve halka çok yayılmadan gerçekleştirilmektedir. Bu taktiğe planın 1200 sayfaya varan hacmi de ayrıca yardımcı olmaktadır.

Plan üstünde kanunlaşmadan bir tartışma açılmamış olması DPT'nin bu taktiğinde oldukça başarıya ulaştığını göstermektedir.

Böyle bir gizlilik kimin yararına olacaktır? Planın diğer planlardan farklı olan sosyal seçmeleri incelendiğinde iki plandan farklı olarak, daha sonra da göreceğimiz gibi, ge-

* Mimarlık dergisinin 1972 yılının 11. sayısından alınmıştır.

lerin sınıflar ve bölgeler arası dağılımlarına bu planda yeterince önem verilmemektedir. Bu gizlilik açık olarak kurumsallaşmış politik süreçte yeterince temsil edilemeyen düşük gelir guruplu sınıfların aleyhine olacaktır.

Bu gizlilik tercihinin zaten bu gayeyi gerçekleştirmek için yapıldığı söylenebilir irse de, daha hoş görür bir açıklama kalkınma da elitist görüşün bir uygu'aması olduğu şeklinde de olabilir.

Elitist bir görüşe sahip olan birçok bürokrat gibi, DPT yöneticileri de bu tutumlarıyla kendi doğru gördükleri fikirlerin kolayca plana gireceğini ve Türkiye'nin kalkınmasını yönlendirebileceklerini sanmışlardır.

Eğer DPT yöneticilerinin kalkınma seçmeleri ile Üçüncü Beş Yıllık Plan'ın seçmelerindeki farklılıklar ve benzerlikler bilinirse, plancıların elitist görüşlerini uygulamakta ne kadar başarılı oldukları test edilebilir. Bu görüşlerin plana girmesi de elitist görüşün uygulanması bakımından çok anlam taşımayacaktır. Ancak bu görüşler uygulamaya kavuştuğunda gizleme taktiğinin bir anlamı olacaktır.

Planın daha uygulanmasına başlanmadığı sırada yapılan bir değerlendirmede ancak plana giren görüşler ile plancıların kendi görüşleri karşılaştırabilir .

Böyle bir değerlendirme yapabilmek bakımından oldukça şanslı durumda bulunuyoruz. DPT müsteşarı M. Aytür'ün «Kalkınma Yarışı ve Türkiye» adlı kitabı, DPT müsteşarının plan öncesi kalkınma seçmelerini göstermektedir. Bu kitap ile Üçüncü Beş Yıllık Plan'daki seçmelerin karşılaştırılması ilginçtir. Bu yazıda böyle bir karşılaştırma için M. Aytür'ün AET, gelir dağılımı, ve bölge planlaması hakkındaki görüşleri seçilmiştir.

M. Aytür kitabında AET hakkında şöyle demektedir :

«Gümrük birliğine giden yolların yerli sanayimiz üzerinde uyarıcı ve terbiye edici tesir yapmasını beklemek de hayli iyimser bir yorum olsa gerektir. Avrupa'nın gelişmiş sanayisini ve tarımını dışarıya karşı bu kadar titizlikle korumakta olmasının anlamını unutup, terbiye tesirinin bizim sanayinin üzerinde görülqebileceğini kabul etmek hayli iyimser bir görüştür.» Bu görüşte AET'ye karşı alınan vaziyet açıktır. Memduh Aytür'ün planı bu yöne etkilemek isteği planın ele alınışında hissedilmektedir. Yüksek Planlama Kurulu'ndan 30 Mart 1972 günü geçen strateji ile, Bakanlar Kurulu'ndan 16 Haziran 1972'de geçen stratejilerin karşılaştırılması bu isteğin nasıl kontrol altına alındığını ortaya koymaktadır.

30 Mart 1972 tarihli stratejiden aşağıdaki kısımlar çıkarılmıştır :

«Öte yandan AET'ye karşı üstlenilen yükümler ve bu yükümlerin Türkiye'nin kalkınma için kullanacağı araçlara ve uygulayacağı ekomi politikalarına getirdiği kısıtlamalar plan yapma açısından yeni bir yaklaşımı gerektirmektedir»

«7.22. Türkiye'de olmayan yeni bir sanayi kurulup gelişmesini veya mevcut bir sanayi kalkınma planına göre gelişmesini sağlamak üzere Türkiye'nin kimya, makina, inşaat ve madeni eşya sektörlerindeki bir mal üzerine miktar kısıtlaması koyabilmesi sağlanacaktır.

7.23 Miktar kısıtlamaları sonunda topluluk yararına açılacak kontenjanların, Türkiye'nin, o malla ilgili üretim kapasitesi dikkate alınarak, saptanacak ithal gereğine göre açılması sağlanacaktır.

7.24 Üçüncü ve Dördüncü plan dönemlerinde Türkiye'de kimya, makina, inşaat ve madeni eşya sektörlerinde henüz olmayan yeni bir sanayi kurulup gelişmesini korumak veya mevcut bir sanayi kalkınma planına göre gelişmesini sağlamak üzere, bu sektör

mallarının gerektiğinde gümrük indirimlerine ilişkin olarak düzenlenen 12 yıllık listeden 22 yıllık listeye, karşılığında 22 yıllık listeden 12 yıllık listeye mal aktarmadan geçirilmesi varılan mutabakat gereğince sağlanacaktır.»

Yüksek Planlama Kurulu'na sunulan strateji elimizde olmadığı için bu kurulda yapılan değişiklikleri izlemek olanağına sahip bulunmuyoruz. Stratejinin yalnız bu iki zaman kesitindeki incelenmesi bile stratejinin AET konusundaki görüşlerinin nasıl bir değişikliğe uğratıldığını açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Sayın M. Aytür'ün kitabında gelir dağılımı hakkındaki düşünceleri ise «Türkiye'nin gelir dağılımında bir iyileşme olduğu iddiası vardır. Bunun bilimsel tartışması yapılmaya başlanmıştır. Bu iddia gerçeği yansıtsa da bizi tatmin etmemelidir. Çünkü bu konuda mühim olan sadece bir iyileşme eğilimi değildir. Halkın genellikle bu izlenimi almış olması gereklidir. Gelir dağılımının bir kuşak önceye bakışla biraz daha iyi olmuş bulunması, bu günün özgür ve hareketli havasında, gezip görmenin, okuyup yazmanın mümkün olduğu bir ortamda, geçim ve lüks mukayeselerini kendi gözleriyle yapabilecek olanları, akademik kıyaslamaların ne kadar doyurabileceği cidden şüphelidir» şeklindedir.

Buna karşılık stratejide «İstihdam olanaklarının artırılması, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi için uygulanacak politikalar, perspektif dönemde sanayileşme hızını yavaşlatmayacak bir dengede tutulacaktır.», şeklinde gelir dağılımı hedeflerini açıkça ihmal eden bir seçme yapılmaktadır.

Diğer taraftan planın yüksek planlama kuruluna giren kopyasında bulunan Türkiye ile diğer ülkelerin gelir dağılımlarını karşılaştırılan ülkeler arasında Türkiye'de gelir dağılımının daha fena olduğunu gösteren 83 sayılı tablo TBMM'ye sunulan metinden çıkarılmıştır.

Türkiye'de mevcut kontrol gruplarının hassas olduğu bu konuda da planlama müsteşarının şahsi görüşleri yer alamamıştır, kendisinin doyurucu bulmadığı akademik kıyaslamalar bile metinden çıkarılmıştır.

Buna karşılık Devlet Planlama Teşkilâtı'nın müsteşarı yabancısı olduğu bir konu olan «bölge planlaması» üzerindeki fikirlerini plana tam olarak sokmak olanağını bulmuştur. Memduh Aytür «bölge planını» anayasaya aykırı bulmaktadır. Bu konudaki fikirlerinin tutarlılığı ilerideki bölümlerde detaylı olarak eleştirilecektir. Kalkınma Yarışı ve Türkiye kitabında bu konuda 91 sayılı kanunda adı geçen «bölge planları» bu kanun Anayasa'dan önce çıkmış olmak dolayısıyla 115'inci madde çerçevesi içinde ve plan bütünlüğü prensibine (madde 129) göre anlaşılacak gerekmektedir. 91 sayılı kanun değiştirildiğinde bunun «çevre» ve yöresel sözcükleri ile değiştirilmesi, bölge planlamasının il ve belediye planlarının bir aracı olarak gözünde tutulması yerinde olur,» şeklinde bir yorum bulunmaktadır. Planda bu görüş uygulanarak birinci ve ikinci planda yer alan «bölge» sözcükleri plandan çıkarılarak yerine «yöre» ve «çevre» sözcükleri konulmuştur.

Planda iki yerde bölge sözcüğü geçmektedir. Birisi toprak reformu ön tedbirler kanunundaki «Toprak ve Tarım Reformu Bölgelerine» referans verirken (S. 1026) diğeri bir cümle içinde yöre kelimesini ikinci defa tekrarlamamak için (S. 1070) geçmektedir.

Planlama müsteşarı, ancak politik kontrol guruplarının çok belirgin seçmeleri bulunmayan bu konuda düşüncelerini uygulayabilmiştir. İkinci Planda da Yerleşme-Şehirleşme ve Bölge Planlama bölümleri, planın temel çizgisinden çok farklı bir şekilde kendi içinde tutarlı, fakat plan ile çelişik bir yapıda, planlama teşkilâtının daha alt kademedeki bürokratlarının gayreti ile yer almıştı. İkinci Planda da politik kontrol guruplarının çok has-

sas olmadığı denenmiş olan bu konuda planlama teşkilâtı müsteşarının fikirleri planda değişikliğe uğramadan yer alabilmiştir.

Bu örnekler yoluyla göstermek kabil olmaktadır ki Devlet Planlama Teşkilâtı'nın kullandığı gizleme taktiği, bürokratların halk yararına olduğunu sandıkları fikirlerini uygulama olanağını vermemekte, politik süreçte iyi temsil edilmekte olan gruplar kendi çıkarları konusundaki kontrollerim kolayca gerçekleştirmektedirler.

Plancının halk yararına olan önerilerini kabul ettirebilmesi için halkı bu sürece katması, planın halka yayılmasını sağlaması lâzımdır. Bu nedenle parlamenter-demokratik sürecin bulunduğu ülkelerde plana halkın katılmasının artırılması ilerici bir hamle olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'nin bugünkü politik ortamında, planın tartışmaya açılmış olmaması yalnız bir planlama taktiği olarak değil, aynı zamanda bugünkü politik ortamın özelliğinin doğal bir sonucu olarak da görülebilir. Bu halde ortaya çıkan konu böyle politik bir geçiş döneminde ülke için çok uzun süreli bir kalkınma planının yapılmasının anlamlılık derecesidir. Böyle geçiş dönemleri için iki tip plan yapılması söz konusu olabilir. Birincisi temel seçimleri kararlı politik yapıya ulaşılacağı döneme bırakarak bir geçiş planı yapmaktır. İkincisi ise kararlı politik yapıya geçildiğinde yapılacak planın seçimlerinden emin olmayarak, geçiş döneminde yapılacak bir plan ile daha sonraki dönemi bağlamaya çalışmaktadır. Böyle bir tutumda yeni iktidarlarına planı uygulamıyacağı açıktır. Eğer planı uygulatacak başka güçlerin varlığı umuluyorsa gelecekteki politik yapının kararsız olacağı da otomatik olarak kabul edilmiş olmaktadır. Bu ise uzun vadeli plan yapmak kabulü ile tutarsızdır. Üçüncü Beş Yıllık Plan ikin.ci tipte böyle bir plandır.

2. PLANLAMADA OLGUCULUĞUN (POZİTİVİZM) SORUNLARI

Üçüncü Beş Yıllık Planda, planlı dönemdeki gelişmelerin değerlendirildiği birinci kesimde «çoğunlukla sebep-sonuç bağlantıları üzerinde durulmamıştır.» denilmektedir. Başka bir deyişle planın değerlendirmeleri betimleyicidir. Bu metodolojik seçmenin planın ve getirdiği önerilerin yapısı .üzerinde önemli etkileri olacağı açıktır.

Böyle bir metod seçmesi iki farklı nedenle açıklanabilir. Birincisi, politik ortamın söz-konusu nedensellik ilişkilerinin plan içinde açıklamaya imkân vermemesi iken, ikincisi sosyal konularda nedensellik ilişkilerinin bilimsel olarak tayin edilemeyeceği inancıdır. İster ikinci şekilde bir pozitivist bilim görüşüne sahip olunsun, ister böyle bir yapıya çevre şartlarmca zorlanmış olsun, plan sonuç olarak olgucu (pozitivist) bir metoda sahip olmuştur. Bilimsel incelemelerde pozitivism, yetersizliği ortaya çıkmış bir yöntemdir. Pozitivist kelimesinin günlük dilde kullanılışının verdiği olumlu etkinin dışında bir prestiji kalmamıştır.

«... olguculuk, bilimci geçindiği halde gerçeği bilinemez saymakla bilime karşı çıkmaktadır.. Pozitivistler ne materyalist ne idealist olduklarını fakat ampirik olay ve olguları incelemekle yetindiklerini, bilim adamı olduklanm söylerler, oysa bu sözler idealizmle aynı kapıya çıkmaktadır.»

Olguculuk nedensellik ilişkilerinden kaçarak betimleyici kaldığı için uzlaşımçı! k için çok elverişli olmaktadır. Olguculuk akımının Türkiye'ye girişi İttihat ve Terakki zamanında olmuştur. O zaman batıcılık ideolojisi ile islamcılık ideolojisinin uzlaşımına imkân veriyordu. Taner Timur'a göre Cumhuriyet döneminde ise politivism, «egemen sınıfların çıkarları ile küçük burjuva kökenli bürokratların 'batılılaşma' eğilimlerine cevap vermesi ile belli bir uzlaşma ortamı» sağlıyabilmekteydi. Üçüncü Planın ulaştığı sonuç Taner Timur'un yorumu ile kolayca uyuşmaktadır.

Nedensellik ilişkilerine girmeyen bir plan özellikle kurumsal önerilerinde önemli yanılmalara düşebilir. Böyle bir planın yöntemi bir hedef koymak ve bu hedefe ulaşmayı sağlayacak kurumları önermek olacaktır. Bu yöntemle bir planın uygulamasının değerlendirilmesi yapılmaya çalışılırsa, konulan hedeflerle, ulaşılan uygulama sonuçları karşılaştırılır. Eğer hedeflere ulaşılamadıysa yapılacak iş, sebep sonuç ilişkilerine girilmediği için, eski kurumsal öneriyi tekrar etmekten başka birşey olamaz. Böyle bir yöntem tuzağının Üçüncü Beş Yıllık Planda açık belirtileri vardır.

Örneğin, Üçüncü Planın ve uzun vadeli perspektif planın hedeflerine ulaşmasında kamu kesimine önemli roller düşmekte ve bugünkünden başka bir etkinlik anlayışı içinde çalışması gerekmektedir.

Gerekli etkinliği sağlamak için Üçüncü Planda da bir kamu kesimi reformu önerilmektedir. Halbuki ikinci planda uzun hazırlıklardan sonra kamu kesiminde bir personel reformu yapılmıştır ve bu reform başarısız olmuştur. Bu başarısızlığın yapısal veya yapısal olmayan nedenlerine eğilmeden yapılan yeni bir kamu kesimi reformu önerisi hiç bir sorunu çözmekte ve yeni reformun başarılı olacağı hakkında güven verici hiç bir unsur taşımamaktadır. Böyle bir plan kararının planın temel dayanaklarından biri olması ise planın uygulanmama olasılığını yükseltici olmaktadır. Benzer yönetsel sorunlar sağlık hizmetlerinin sosyalizasyonu ile ilgili programlar içinde söz konusudur. Ekonomik planın teknik önerilerinde bu tip sorunların görece olarak az olması, kullanılan modellerdeki sebep sonuç ilişkileri dolayısıyla, Planın hazırlanma yönteminde böyle ülke düzeyinde betimleyici kalınması dolayısıyla çeşitli monografik çalışmalardan yararlanma isteği doğmamıştır.

Planın önemli kabullerinin ve tekliflerinin sebep sonuç ilişkilerine inebilen monografik çalışmalarla tamamlanması ve desteklenmesi lâzımdır. Planın böyle yan çalışmalarla ilişkisinin kurulmaması plan kararlarına spekülâtif özellikler kazandırmaktadır.

Planın bilgi kaynağı olarak yalnızca merkezde genel olarak toplanan bilgilere ve özel ihtisas komisyonlarına dayandırılması yetersizdir. Böyle bir tutum planda, bugün Türkiye ekonomisi üzerinde çok önemli etkileri olan ve etkileri gelecekte de devam edecek olan yabancı ülkelerdeki işçi gelirleri konusunda ancak el yordamı ile yapılan kabullere dayanılmasına sebep olmaktadır. Bu konuda bile planı destekleyecek bir yan araştırmaya gidilmemiştir. Buradaki bilgi ve araştırma eksikliğini plan, bir çeşit max-min strateji içinde konservatif kalan tahminleri yaparak ödemektedir.

Planın olguculuk içindeki yaklaşımının ortaya çıkardığı yönetsel sorunları inceledikten sonra planın olguculuğunun ne kadar tarafsız ve ne kadar yeterli olduğunu inceliyelim. Planlara girecek betimleyici de olsa bilgilerin seçilmesi önemli bir konudur. Her devlet planı yalnız bir planlama önermeleri bütünü değildir. Mevcut duruma ait verdiği bilgiler ve geleceğe ait hedeflerle önemli etkiler oluşur, buna planın bilgi etkisi denir. Planlama teorisinde planın bilgi etkisinin nasıl kullanılacağına dair çeşitli taktiklerden söz edilir. Gerek toplum, gerekse bir plan uygulamasının topluma etkileri çok karmaşık bir olgudur. Böyle kompleks olguların bütün ayrıntıları ile betimlenebilmesi söz konusu değildir. O halde betimlemede bir seçme söz konusudur. Bir seçim yapma söz konusu olunca bir taraflılık ve bir gayeye göre seçim yapılması ile karşı karşıya kalınacaktır.

Bir toplumu belirli «aggregate» bazı değişkenler yardımıyla betimlemek; bunun arkasında üstü kapalı olarak sosyâl sistemin işleyişine ait bazı modelleri varsaymak ile *k&*-bildir. Daha sonra hedefler sorumunu tartışırken planın betimleme şeklinin arkasındaki üstü kapalı olarak varsayılan modelin ne olduğu incelenilecektir. Açıktır ki olguculuk ülke planı ölçeğinde hedeflerden ve üstü kovalı da olsa varsayılan kalkınma ve toplum modellerinden bağımsız olarak uygulama olanağına kavuşmamaktadır.

Bugünkü kuvvet gruplarının Türkiye'de sosyal sistemin ve etkinliğinin betimlenmesinde nasıl taraflı sapmalar meydana getirdiğini göstermek için Üçüncü Beş Yıllık Plandan iki örnek verilecektir. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi planın ilk hazırlanan metinden gelir dağılımı ile ilgili tablolar çıkarılmış ve bu konudaki bilgi yalnızca «Ayrıca gelir, iş ve meslek grupları itibarıyla gelir dağılımı da dengesizdir.», cümlesine indirgenmiştir. Plan Üçüncü beş yıla girerken Türkiye'nin 11 temel sorunu olduğundan söz edilmektedir. Her biri bir başlık altında toplanarak detaylı olarak incelenilen bu sorunlardan gelir dağılımı ile ilgili sorunlar başlığı altında yalnız yukarıya alman cümle vardır.

Bu konudaki diğer örnek planın çalışan sorunları kısmında verilen grevler ve lokavtlar bölümünden alınacaktır. Bu bölümde verilen 523 nolu tabloda grevlerde kaybolan işgünü sayıları verilmektedir. Bu bölümün metin kısmında, tablodaki sayılar bir yoruma tabi tutulmadan özet olarak tekrarlanmaktadır. Bu, tipik (objektif!) bir olguculuk ele alışı olarak görülebilir. Plan bu konuda değer yargısında bulunmaktan kaçınarak üstü kapalı olarak taraf tutmuş olmaktadır. Bu sayıların bir yoruma tabi tutulmadan verilmesi sistemde doğrudan doğruya bir etkinlik kaybı olarak görülür. Planlama bu kadar bir kaybın sistemin sosyal hedefleri açısından ödemiye katlanılabilecek veya katlanılamıyacak bir paha olduğunu belirtmek zorundadır.

Plan aynen, denensellik ilişkilerini belirtmekten kaçındığı gibi, bu tip konularda değer yargılarını açık olarak belirtmekten de kaçınmaktadır. Gerçekte ise her planlama önerisi bir hedefe yöneldiğine göre plancının önerilerinde değer hükümlerinin bulunmaması değil, ancak gizlenmesi söz konusu olabilir. Plan bu hükmü vermek için diğer birçok konuda yaptığı gibi, grev hakkının verildiği diğer batı demokrasileri ile bu kayıpların toplam işgününe göre oranlarını kullanarak karşılaştırabilir ve bu karşılaştırmanın sonuçlarına göre, bu tip sosyal sistemler için aşın olmayan kayıp olduğuna karar verilebilirdi. Benim elimde bu tip sayılar olmadığı, gibi böyle kısa bir araştırma çerçevesinde toplamak olanağına da sahip değilim. Buna rağmen rakamlar somut bir örnek haline getirilebilir. 1967" 1971 yılları arasında yıllık işgünü kayıpları yılda 180-480 bin arasında değiştiğine göre, ortalama olarak bu dört yılda 1100 kişilik bir tek iş yerinin boş kaldığı ortaya çıkar. Bu ise Türkiye'nin toplam işyerleri düşünürse çok yüksek olmadığı söylenebilir. Türkiye böyle bir pahayı sosyal işçi hakları için ödemiyecek derecede bir etkinlik seçmesi mi yapmıştır? Bu değerlendirmeler yapılmadan bir tabloya konulup bu rakamlar tarafsız bir olguculuk olarak görülemezler, gerçekte taraf tutmaktadırlar.

Daha sonra çalışma şartlarına ait yapılan öneriler bu taraf tutmayı açık hale getirmektedirler, grevlerin ve işçi haklarının kısmen kısıtlanması yolunda öneriler getirilmektedir. Ayrıca sebep sonuç ilişkilerine eğilmeyeceğim söyleyen plan, planlı dönemdeki gelişmeleri inceleyen birinci kesiminde sanayileşme hedefinin gerçekleşmesine bir neden olarak mertebesi yukarıda belirtilen grevleri «Ayrıca belirli sektörlerde zaman zaman yapılan grevler de sektörler arası üretim dengesini etkilemiştir.», ifadesiyle göstermektedir.

Sonuç olarak planın kendisine seçtiği «pozitivist yöntem» yukarıda ele alınan örneklerde görüldüğü gibi, bir taraftan uzlaşımçılığa imkân verirken, diğer taraftan birçok değer yargısını gizlemeğe imkan vermektedir.. Planın bu yöntem seçmesini belirli planlama değerlerine sahip olarak eleştirirken, belirtilmesi gereken husus bu olguculuk yaklaşımının politik ortamla ve Planlama Teşkilâtının planın halka yayılması seçmesi ile tutarlı olan başka bir düzeydeki seçme olduğunu belirtmek gerekir.

3. PLANIN DÖNEMLİ HEDEF SEÇMESİ VE DÖNEMLİ PLANLAMA YAKLAŞIMININ SORUNLARI

Üçüncü Beş Yıllık Planda, Birinci Beş Yıllık Planda konulan on beş yıllık perspektifteki hedefler bir yana bırakılmakta, AET'ye katılma yılı 1995 esas alınarak 22 yıllık yeni bir

perspektif kabul edilerek yeni hedefler konulmakta ve bu yirmi iki yıllık dönemin ilk beş yılma ait plan, Üçüncü Beş Yıllık Planı teşkil etmektedir. Bu doğru ve yerinde bir planlama tutumudur. Planın 22 yıllık hedefinin hangi rasyonale göre seçildiği stratejide şöyle açıklanmaktadır :

«Bu stratejide, genel hedefler seçilirken, bugün Avrupa Ekonomik Topluluğu ilkeleri arasında, belirgin bazı kriterlere göre, en az gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkenin (İtalya) fert başına gelir seviyesi ile ekonomik yapısı somut bir örnek olarak alınmıştır. Bu gelir seviyesi ve ekonomik yapı üç nedenle benimsenmiştir :

1. Türkiye'nin milli güvenlik politikası böyle bir gelişmişlik düzeyine ulaşmayı zorunlu kılmaktadır.
2. Benimsenen gelir seviyesi ve ekonomik yapının gereği olarak 22 yıllık dönemde ön görülen hedefler, stratejik ilkelere uygun politikalar izlendiği ve planlama araçlarının etkin kullanımı sağlandığı taktirde gerçekleştirilebilir hedeflerdir.
3. Ayrıca bu hedefler Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde millî bütünlüğünden ve öz yararlarından kaybetmeden kalkınmasına imkân sağlamıştır.»

İlk bakışta olumlu gibi görünen ve planın çıkış noktasını teşkil eden bu ifadenin sıkı bir eleştiriye uğradığında önemli yanımları içinde taşıdığı ortaya çıkacaktır.

Bu ifade temelde şu varsayımlara dayanmaktadır :

1. İtalya'nın gelişmişlik düzeyi diğer ülkelerden daha az olsa da, ülkesel bütünlüğünü kaybetmeden AET içinde kalabilmekte ve ondan yararlanabilmektedir.
2. Bir gümrük birliği veya birleşik pazar içinde yer alan bir ülkenin bu birlikten zarar görmemesi, ülkesel bütünlüğünü koruması için mutlak bir gelişme seviyesinin üstüne çıkması önemlidir. Gelişme farkları önemli değildir.

Bu varsayımlardan özellikle ikincisinin yapılamıyacağı açıktır. Eğer böyle bir varsayım yapılamazsa, konulan hedefin rasyoneli savunulamaz. Halbuki bugün artık açıkça biliyoruz ki, az gelişmişlik mutlak bir kavram olmaktan çok görece bir kavramdır. Bir birleşik pazar içindeki ülkelerin gelişmeleri içinde birbirine göre önemli gelişmişlik farkları varsa, az gelişmiş olanın gelişmiş olana bağımlı hale geleceği bilinen bir gerçektir.

Böyle olunca önemli olan 1995'te Türkiye'nin İtalya'nın bugünkü düzeyine ulaşması değil, AET ülkelerinin gelişmişlik ortalaması ile Türkiye'nin gelişmesi arasındaki bugün 1/6 olan oranını 1995'te kaçta indirileceği ve bu oranda Türkiye'nin ekonomik ve ulusal bağımsızlığını koruyup koruyamayacağıdır.

Böyle görece bir hedef koymanın gereği açıktır. Ama bu hedefe çeşitli yönlerden itirazlar yapılabilir. Birinci karşı çıkış, böyle bir hedefin 1995'te AET ülkelerinin ulaşacağı durum hakkında çalışma yapmayı gerektireceği ve bu ülkelerin 1995'e kadar uzanan planlarının olmaması şeklinde olabilir. Bu itiraza iki şekilde karşılık verilebilir :

Birincisi, AET ülkelerinin tarihi gelişme tecrübelerinden yararlanılarak yapılacak alternatif gelişme kabullerine göre bu ülkelerin gelişme seviyeleri tahmin edilebilir, bu tahminlere göre Türkiye'nin hedefinin anlamlılığının test edilebileceğidir.

İkincisi ise Avrupa'da da 2000 yılında Avrupa'nın ne olması veya olacağı konusunda çalışmaların yapılmakta olduğu ve üçüncü planın bu çalışmalardan yararlanmadığı şeklinde olacaktır.

Böyle görece olarak konulacak bir hedefe ikinci ve daha önemli karşı çıkış, bulunacak kalkınma hızının Türkiye imkânları içinde gerçekleştirilemez olmasıdır. Böyle bir iddia-

nın büyük ölçüde doğru olacağı söylenebilir, ama bu halde de plan hedefini, Türkiye 1995'te İtalya'nın bugünkü seviyesine ulaşırsa AET'ye katılmasında bir problem kalmayacaktır havasından çıkarmak gerekecektir.

Zaten uzun dönemli plan yapmaktan beklenen de bu temel kurumsal seçmelerin yeterliliklerini sınamaktır, yoksa çok hassas tahminlerde bulunmak değildir. Plan yukarıdaki şekildeki bir hedef tayini ile AET çıkmazını gösterebilecek iken, AET'ye katılma halinde de bir çıkar yol olduğu kanısını yaratmağa çalışmaktadır.

Yine planın stratejisinde, bu planda «Birinci ve İkinci Planların perspektifinden farklı olarak, 1995'de ulaşımlak istenen: 1) gelir seviyesi ve 2) üretim yapısı esas alınacak; gelişme potansiyellerinin darboğazları giderilerek, daha iyi kullanımı ile yetinilmeyecek; bu potansiyellerin en yüksek seviyede değerlendirilmesi sağlanacaktır» ifadesi yer almaktadır. Bu ifade şöyle açıklanabilir; Birinci ve İkinci Planda öngörülen % 7'lik kalkınma hızları, sistemde ufak müdahalelerle gerçekleştirilebilecek, sistemin mevcut dengesini bozmayacak bir gelişme hızına (steady state) eşittir. Bunun üstünde bir hızla potansiyellerin en yüksek seviyede değerlendirilmesini istemek sistmede bazı önemli yapısal değişikliklerin yapılması isteğini de zorunlu olarak içinde taşımaktadır. Bu yapısal değişiklik önerisinin hangi yönde bir değişiklik için yapıldığı ilerideki bölümlerde incelenecektir. Stratejiden, hedefler hakkında yukarıya alınan iki ifadenin kavramsal olarak uyuşturulmasında da bazı güçlükler vardır. Birincisinde ulaşılabilecek bir sabit seviye (1500 dolar kişi başına gelir) söz konusu iken, ikincisinde belirli bir seviye değil ulaşılabilecek bir maksimum söz konusudur. Bir sosyal sistemin çeşitli konfigürasyonlarında kalkınma hızının değişeceği kabul edilirse, bu iki ifadenin aynı sonuca varması ancak belirli bir sosyal konfigürasyon veya rejim için söz konusudur. Böyle olunca maksimizasyon kavramını bugünkü politik güçlerin, plancıların imkân vereceklerini sandıkları bir yeni sistem düzenlemesi içindeki maksimum olarak anlamak gerekir. Bu maksimum üstü kapalı olarak kabul edilen politik veya kurumsal sınırlar içindeki bir maksimumdur.

Üçüncü planın ikinci ve birinci planlardan hedef tanımlamada en önemli ve anlamlı farkı, yalnız kişi başına düşen gayrisafi milli hasılanın değil aynı zamanda belirli bir üretim kompozisyon nün öngörülmüş olmasıdır. Bu ele alış planlama hedeflerinin tanımlanmasında olumlu yönde bir gelişmedir. Yalnız gelir düzeyi değil, aynı zamanda bir endüstriyel toplum haline gelmek hedef alınmaktadır. Yalnız bir gelir büyümesi değil, bir anlamda yapı değişmesi (kalkınma) önerilmektedir. Ama burada ortaya çıkan sorun, ulaşılabilecek toplumu betimlemekte yalnız bu iki göstergenin yeterli olup olmayacağıdır. Bu konuda verilecek cevap toplumların gelişmesinde belirli bağımsız değişkenlerle açıklanabilen bir tek tip gelişme yolu olup olmadığını kabul etmeğe bağlı olacaktır.

Eğer gelir seviyesi ve üretim kompozisyonu (sanayileşme) toplumların gelişmesinde toplumun diğer özelliklerini açıklamakta yeterli değişkenler kabul ediliyorsa, bu iki hedefin gerçekleşmesine paralel olarak belirli bir gecikme ile sistemin diğer özellikleri ortaya çıkacaktır. Böyle bir kabul yapılırsa sistemin diğer özelliklerinin bir hedef olarak betimlenmesine lüzum yoktur.

Planın böyle bir kabul yaptığı tam olarak açık değildir. Ayrıca plan sosyal adaletin, tam istihdamı, bölgelerarası eşitliğin sağlanmasını uzun vade bonunda gerçekleştirilebilecek hedefler olarak görürken böyle bir anlayışa yaklaşmakla beraber, sosyal adalet, sosyal güvenlik gibi hedefleri ancak kalkınma hızından ve bu yapı dönüşümünü sağlamakta geciktirici olmamak kaydı ile ikincil bir hedef olarak ele alışında böyle bir model dışında gelişmenin imkânını kabul etmiş olmaktadır.

Hedeflerin bu şekilde yalnızca üretim kompozisyonu ve gelir düzeyi ile belirlenmiş olması yetersiz olmakta ve 1995'te öngörülen toplumun sosyal yapısı, gelir dağılımı v.b., ko-

nulardaki özellikleri hakkında önemli belirsizlikler kalmaktadır. Planın seçmelerinin tümü düşünülürse, öngörülen toplumun, esizliklerin oldukça önemli problemler teşkil edeceği bir toplum olduğu ortaya çıkar.

Uzun vadeli planların yapılmasında önemli olan husus, uzun vadeye ait doğru veya hassas tahminlerin yapılması değildir. Önemli olan gelecekteki alternatif yapıların «alternatif futures» ne olabileceğini ortaya çıkarmaktır. Kısa süreli planda mevcut yapıda önemli değişiklikler önerilemez. Uzun süre değişimde birikme imkân verdiği için zorunlu olarak büyük değişikliklerin önerilmesini sağlar.

Uzun süreli planlama iki bakımdan kurumsal değişiklikleri zorlar. Birinci sebep olarak topluma küçük de olsa yapılacak kurumsal değişikliklerin birikerek belirli süreler sonra büyük performans farkları yaratacağı gösterilebilir. İkinci sebep olarak, gelecekteki gelişme ister doğru ister yanlış tahmin edilmiş olsun, birikme dolayısıyla meydana gelecek değişme mertebesi yüksek olacağından, bu büyüklüğe ulaşmış bir sistemde, mevcut olan kurumların yetersiz kalacağına kolayca anlaşılabilmektedir.

Bu nedenlerle uzun vadeli planda önemli olan geleceği hassas veya doğru olarak tahmin edebilme değil, değişmeyi engellemeye ve hedefleri gerçekleştirecek doğru kurumsal seçimleri yapabilmektir.

Üçüncü Beş Yıllık Planda uzun vadeli bir plandan söz edilmesine rağmen, uzun vadeli planların zorunlu bir sonucu veya ürünü olması lâzım gelecek kurumsal öneriler ne kadar getirilebilmiştir. Bu soru bir başka şekilde eğer 22 yıllık bir planlama perspektifi ile değil de, daha kısa süreli örneğin 5 yıllık süreli bir perspektifle plan hazırlansa idi şimdi yapılan kurumsal önerilerden hangisinin farklı olacağı şeklinde ortaya konulabilir. Planda yatırım miktarları ve tasarruf miktarları dışındaki kurumsal önerilerin değişmeyeceği söylenebilir. Bu planda beşinci kısımda politikalar ve reformlar kesimi bulunmasına rağmen planın uzun süreli perspektife sahip olmasının kurumsal önerilerde çok etkili olmadığı söylenebilir. Bu planın üstü kapalı da olsa daha çok kapitalist birikim sürecini ve firma düzeyindeki etkinliğe bağlı bir karar verme sürecini değiştiremez bir sınır şartı kabul etmesinin sonucudur. Böyle olunca uzun vadeli perspektiflerden beklenecek faydalar sınırlı kalmaktadır.

Plân kapitalist birikim yolu ile ve firma düzeyinde verilen etkinliği maksimize etmeğe dayanan bir karar mekanizması içinde kalkınmayı seçerek 1995 yılı için kabul ettiği ekonomik üretim ve gelir hedeflerine ulaşabileceğini göstermektedir. Bunun için de sosyal adalet hedeflerinden fedakârlık etmek gerekeceğini kabul ederek bunları ikincil hedefler haline getirmiştir. Bu hedefler sisteminin Türkiye'nin Anayasası ile öngörülen düzene ne kadar uygun düşeceği önemli bir sorundur.

Halbuki kurumsal mekanizmada değişiklikler yapabileceği varsayımı ile hareket eden bir plan, soruyu Türkiye'nin '1995 yılındaki ekonomik hedeflerine sosyal adalet hedeflerinden fedakârlık etmeden hangi alternatif kurumsal yapılarla ulaşılabilir diye sorabilirdi. Bu halde uzun vadeli planı yapmanın kurumsal öneri geliştirmedeki imkânlarından tam olarak yararlanılabilirdi.

Problemi bir planlama yöntemi olarak bu şekilde formüle etmek kolay olmakla beraber, bu politik ortamda DPT'nin soruyu bu şekilde formüle edip edemeyeceği önemli bir başka sorundur.

4. ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK PLAN TEMEL EKONOMİK POLİTİKALARI

Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, plân AET. emrivakisine cevap bulmaya veya mevcut politik sistem içinde A.E.T.'ye girmekten doğacak sakıncaları en aza indirme-

ge çalışmaktadır. Planın Bakanlar Kurulu'ndaki müzakerelerinde stratejiden çıkartılan kesimlerinde belirtildiği gibi A.E.T.'ye girme kararı verildikten sonra artık planın eski tercihleri ve stili ile yapılması söz konusu değildir. Planın politikalarında ve seçmelerinde dönüşümler yapılması gerekmektedir.

Bu dönüşüm ise Türkiye'yi gümrük vergilen ve miktar tahditleri ile dışarıya karşı korunmuş, görel olarak kapalı ekonomisinden dışa karşı açık ekonomiye dönüştürmek şeklinde olacaktır. Planın terminolojisi ile sanayide de tarımda da dışa dönüklük esas olacaktır. Türkiye'nin yapısı 22 yıllık dönemde açık ekonomiye hazırlanmalıdır.

Bu dönüşümünde de her dönüşümde olduğu gibi bazı gruplar kaybedecek, diğer bazı gruplar ise kazançlı çıkacaktır. A.E.T. kararı verildikten sonra böyle bir dönüşüm kaçınılmazdır. Bunun pahası ödenecektir.

Bu tip sosyal pahaların ödenmesi kararı üstü kapalı da olsa A.E.T.'ye girme kararı ile yapılmış olmaktadır, D.P.T.'ye kalan iş bunları açık hale getirmektir. Görel olarak kapalı ekonomi içindeki sosyal amaçlı bazı ekonomik politikaları sürdürmek, uzun dönemde ödenecek pahanın daha yüksek olması demektir ve Türkiye için tutucu bir ele alış şeklidir. Planın ekonomik politika seçmelerinin arkasında böyle bir ele alış vardır ve kararlı olan bu tutumun kendi rasyoneli içinde genellikle tutarlı olduğu söylenebilir.

Böyle bir ele alış içinde plan açıkça bir sanayileşme seçmesi yapmaktadır. Bu sanayi A.E.T. ülkeleri ile yarışabilir bir sanayi olmalıdır. Bunun için ileri teknoloji kullanan, büyük birimlere yönelmiş, ara malı ve kapital malı üreten bir sanayi kurulacaktır. Sanayi yalnız iç pazar için veya ithalât ikamesi için kurulmayacak aynı zamanda da ihracat yapacaktır. İhracatta sanayinin payı hızla arttırılacaktır.

Uzun dönemli perspektifte yalnız sanayi yapısında bir dönüşüm meydana gelmeyecek, tarımsal yapıda da modernleşme sağlanacaktır. Tarımda verimlilik makinalaşma, gübre kullanma, sulama gibi tedbirlerle arttırılacaktır. Böylece tarım modernleşirken önemli derecede endüstriyel girdileri kullanan bir sektör haline gelecektir

Tarım kesimine sanayileşmeyi desteklemek bakımından üç yönlü bir fonksiyon düşmektedir. Bir taraftan geleneksel ihraç fonksiyonu ile sanayileşme için gerekli dış finansman imkânını sağlayacak, diğer taraftan iç finansman için sanayi yatırımlarına kaynak transferi yapacak ve aynı zamanda tarımda kullanımı artacak sanayi girdileri ile ara malları ve kapital malları sanayileri için pazar yaratacaktır.

Bugün emek yoğun ve oldukça geleneksel düşük verimlilikli bir yapıya sahip hizmetler sektöründe, özellikle dağıtım ve toplama fonksiyonlarının kısmen de olsa değişerek sanayi ve tarım yapısına uyabilecek bir düzeyde örgütlenmesi ve büyük organizasyonlara geçmesi istenmektedir.

Ayrıca böyle bir model içinde yapılan öncelik seçmelerinin, karşıtı olan politikalarında sınırlandırılması istenmektedir. Ara malları ve kapital malları ile sanayileşmek isteği ile tutarlı olarak tüketim mallarındaki gelişme sınırlandırılmak istenmektedir. Bunun sonucu olarak planda, tüketim ekonomisi yaratabilecek, tüketim malları için reklâm, taksitli satış gibi müesseselerde kısıtlamalar önerilmektedir.

Böyle bir ekonomik gelişmenin sosyal problemlerinin nasıl çözümlendiği veya çözümsüz bırakıldığı ve nasıl bir mekân organizasyonu ortaya çıkaracağı diğer bölümlerde incelenecektir. Burada böyle bir kalkınma modelinin istihdam konusundaki sonucunu kısaca belirtmek gerekir. Böyle bir model istihdam sorununu uzun dönemde çözülecek bir hedef olarak almaktadır. Genel olarak her zaman gösterilebilir ki kapital yoğun sanayi

yatırımları uzun sürede emek yoğun sanayilerden daha çok işgücü yaratacaktır. Bu doğrudur ama ara dönemde işsiz gurupların üzerindeki yük ve bunların yaratacağı politik gerilimlerin nasıl çözülebileceği açıktaki kalan bir sorundur.

Genel olarak ana hatlarıyla verilen bu kalkınma modelinin kendisinden çok nasıl uygulanabileceği tartışma konusudur.

Plan yukarıdaki model içinde kalkınma hızını ilk beş yılda % 7,9'a çıkarabilmek için beş yıllık dönemde 281,1 milyar TL'lik yatırımı öngörmektedir. Planda toplam sabit sermaye yatırımlarının yılda % 12,8 oranında artarak 1972'deki 38,4 milyar TL'lik seviyesinden 1977 yılında 70 milyar TL'lik seviyeye çıkarılması gerekmektedir. Özel sektör yatırımlarının % 11,8 hızla artırılabilmesi kabul edildiğinden kamu kesimi yatırımlarının daha hızla artırılması gerekir. Kamu kesimi yatırımları % 13,6 oranında artacaktır.

Plan ekonominin dışa bağıllığını azaltmayı bir hedef olarak aldığından bu yatırım iç tasarruflarla sağlanacaktır. 1972 yılında GSMH'laya oranı binde 14 olan dış tasarrufların 1976'da binde 6'ya düşmesi ön görülmektedir. İç tasarruflardan Özel kesim tasarruflarının ancak % 8,5 artacağı kabul edilince, /beş yıllık dönemde kamu tasarruflarının % 19 arttırılarak 1977'de 1972 düzeyinin yaklaşık olarak 2,5 katına yükseltilmesi gerekir. Plan hedefleri bakımından gerekli görülen oldukça yüksek % 38 marjinal tasarrufun sağlanabilmesi ancak kamu tasarrufları ile gerçekleştirilebilir.

Kamu kesimi tasarruflarını yükseltebilmek için plan, vergilerde önemli değişiklikler yanı sıra kamu kesiminin özellikle ikinci plan döneminde hızla artan cari harcamalarının azaltılmasını ve kamu kesimi faktör gelirlerinin (Kamu İktisadi Teşebbüsleri kârları) yılda % 20,5 gibi yüksek bir oranda artarak 1972 yılında 7,0 milyar TL'den 1977'de 18,2 milyar TL'ye çıkarılmasını öngörmektedir. Bu kararların her biri önemli kararlardır, gerçekleştirilmeleri ilerideki kısımlarda inceleyeceğimiz gibi politik güçlerdeki değişikliklere sıkı olarak bağlıdır.

Planda kamu kesimi için ön görülen yatırım miktarları kamu tasarrufunun hızlı artışına rağmen karşılanamamakla birlikte, tasarruf açığı 1972 yılında 5,6 milyar TL'den 1977 yılında 3,3 milyar TL'ye düşmektedir. Kamunun ek finansman ihtiyacı uzun vadeli borçlanma olanaklarından yarralanılarak karşılanacaktır. Özel kesim yatırımları planın ilk yıllarında özel tasarruf miktarından 2,2 milyar TL. azdır. Fakat planın son yılları 1976-1977'de özel kesimin tasarruf açığının başlıca dış tasarruflar, kısmen de kamu kesiminden yapılacak sermaye transferi ile kapatılması önerilmektedir.

Planda öngörülen bu kalkınma için gerekli olan dış kaynakların sağlanmasında, esas ağırlık ihracat gelirlerinin artırılmasına verilmektedir. 15 yıllık dönemde ihracatın yılda % 10 mertebesinde artırılması istenmektedir. Plan kendisine bir hedef olarak, yurt dışına işçi göndermek zorunluğunu azaltacak şekilde çözüm bulmayı seçtiği için işçi gelirleri hakkında düşük tahminlerde bulunmaktadır.

Ayrıca plan gelecek yabancı sermayenin kabulü için oldukça seçmeli davranmakta, ancak belirli özelliklere sahip bir yabancı sermayenin girmesini istemektedir.

Planda yatırımlar ve tasarrufun özel ve kamu kesimi arasındaki dengesi yukarıdaki şekilde sağlanırken, ayrıca yatırımların sanayi, tarım, hizmetler ve alt yapı sektörleri arasındaki dengesini etkileyecek, politik olarak alınmasında belirli zorluklar olan kararlar önerilmektedir.

Bir taraftan kredi mekanizması içinde sanayiye olan kredi akımı artırılmaya çalışılırken diğer taraftan tarıma ayrılan fakat üretimi artırmakta kullanılmayan fonların azaltılma-

sına çalışılmaktadır. Bunun için tarımsal ürünleri destekleme politikasının kapsamı da artılacaktır.

^

Planda öngörülen alt yapı yatırım politikası da daha çok sanayide" girdi olarak kullanılan enerji gibi sektörlerde yoğunlaşmakta, yakın gelecekte dar boğazlar ortaya çıkarmayacak olan karayolu vJb. yatırımların önceliği azaltılmaktadır. Özellikle kara yolları yatırımlarının görece olarak azaltılmasına politik- çevrelerin karşı koyması beklenebilir.

Planın endüstrileşmede yaptığı ileri teknolojiye, büyük birimlere, ara malları ve kapital mallarına ağırlık verilmesi tercihi, planın gerçekleşmesinde kamu kesiminin çok aktif bir rol almasını gerektirmektedir. Ama plandaki kamu kesiminin rolünün mertebesi planın yalnız sanayileşmede yaptığı seçimlere değil aynı zamanda da devletçilik anlayışına bağlı olmaktadır.

Planın devletçilik anlayışının ne olduğunu belirtmek için kısaca Cumhuriyet dönemi içindeki planlı devletçilik anlayışından söz etmekte yarar vardır.

Birinci tip devletçilik anlayışında, devletçilik, dönemin halkçılık ilkesini gerçekleştirmek için bir araç olarak görülmektedir. Bu tip devletçilik anlayışını İttihat ve Terakki dönemi sonrası Ziya Gökalp'ı ile Kadrocularda görüyoruz. Bu tip devletçilik anlayışı Türkiye Cumhuriyetinde hiç bir zaman iktidarların resmi görüşü haline gelmemiştir.

İkinci tip devletçilik anlayışı 1930'ların planlama anlayışına paralel olarak gelişen devletçilik anlayışdır. Bu çeşit devletçilik anlayışında Türkiye'nin kalkınabilmesi için devletin iktisadi devlet teşekkülleri ile iktisadi hayata girmesi gerekmektedir. Devletin iktisadi hayata girişi yalnız bazı işleri özel sektörün kapasitesinin yapmaya imkân vermemesi dolayısıyla değildir. Bazı sektörlerdeki üretimin, diğer kesimleri kontrol imkânı vermesi dolayısıyla devlet elinde bulunması gerekir. 1930'larda İktisat Vekili M. Şeref Bey kısmen de İnönü'nün temsil ettiği bu görüşe göre belirli işletmelerin devlet elinde bulunması gerekir. Bu görüşe göre devletçilik, geçici değil devamlı bir seçmedir.

Üçüncü tip devletçilik görüşünü bu dönemde Celâl Bayar ve arkadaşları temsil etmiştir. Bu görüşe göre devletçilik özel sektörün yapamadığı işlerde öncülük etmelidir, bu sahadada öncülük ettikten sonra çekilmeli bu sahayı özel kesime devrederek devlet bir başka sahaya atılmalıdır. Bu görüşe göre her sektörde devlet faaliyeti geçici olacaktır.

Cumhuriyet döneminde devletçilik uygulaması bir zaman ikinci görüşe bir zaman üçüncü görüşe yakın olmuşsa da uygulama daima ikinci ve üçüncü görüşlerin arasında bir yerde gerçekleşmiştir.

Üçüncü planda «devlet müdahaleciliği» başlığı altında devletçilik «devlet müdahalesinin temel nedeni ulusal düzeyde benimsenmiş belirli amaçların belli süreler içinde gerçekleştirilmesi için kamu kesiminin kalkınma planlarını uygulamak zorunluğunda olmasıdır» diye, planın varlığı ile temellendirilmek istenmektedir.

Plan teşvik ve yöneltme politikasında, özel kesime doğrudan doğruya fon tahsisini öngörmemektedir. Ancak dolaylı vergi indirimi, muafiyeti gibi yöntemlerden söz etmektedir. Genellikle plan kamu tasarruflarının kamu kesimi tarafından kullanılmasını öngörmektedir.

Burada kısmen birinci tip bir devletçilik anlayışına yaklaşma vardır. Plan kamu kesiminin ve devlet kesiminin birbirini tamamı yarak fakat birbirini kısıtlamadan faaliyet göstermesini istemektedir. Başka bir deyişle kamu teşebbüsleri özel kesimi güçlendirmeye bir araç olmayacaktır. Kamu yoluyla elde edilen kaynakların bu yolla da özel kesime geçmesi istenmemektedir. Böyle belirlenen bir devletçilik anlayışı ile birinci tip devletçilik anlayışı arasında bazı paraleller kurma imkânı vardır.

Türkiye'de özel kesim devletçilik politikalarından devamlı olarak kamu kesiminin yatırım sahalarının açıkça belirlenmemiş olması dolayısıyla yakınmıştır. Bu plan yeni devlet monopolü kurulacak sahaları açıkça belirttiği gibi bu konudaki ilkelerini de açık olarak saymıştır.

Alanda yer alan ilkeler şunlardır :

- a. Ticari açıdan ancak uzun dönemde kâr edebilecek nitelikte olmakla beraber toplumun ortak ekonomik yararları açısından gerekli bulunan teknoloji birikimini arttıracak, diğer sektörlerde kârlı yatırım fırsatlarını uyaracak, ekonomik gelişme yönü ve hızını etkileyecek öneme sahip temel öncü yatırımlar,
- b. Üretimin stratejik karakteri ve ekonomik büyüklükte kapasite kurma zorunluğu nedeniyle monopolcü güç teşekkülüne imkân verebilecek yatırımlar,
- c. Etkin şekilde ve kamu yararına uygun olarak değerlendirilmesi gerekli stratejik tabii kaynaklarla ilgili yatırımlar,
- d. Yurt güvenliği açısından özel önem taşıyan sınıai yatırımlar,
- e. Ticari yönden kârlı olduğu ve makul bir teşvik sistemi ile desteklendiği halde kaynak yetersizliği veya gerektirdiği yüksek teknoloji ve organizasyon yönünden riskli görülmesi nedeniyle özel sektörde gerçekleştirilmeyen yatırımlar,
- f. Kalkınma öncelikli yörelerde kurulacak sınıai yatırımlar.

Bu devletçilik ilkeleri verilen üç tip devletçilik görüşünden birinci ve ikinci tip devletçilik görüşü arasında bir yere düşmektedir. İkinci devletçilik görüşünün bile 1930'larda 31-4 senelik bir dönemde uygulama imkânı bulmadığı düşünülürse, özellikle özel kesimin sanayide de güçlenmeye başladığı düşünülürse böyle bir devletçilik görüşüne politik karar çevrelerinin katılmıyacağı açıktır. Özel kesim planda devlet kesimine ayrılan birçok kârlı sektörlerden özellikle pay isteyecektir. Bu talepler kabul edilirse kamunun faktör gelirlerinin yılda % 20,5 artırılması hedefinin gerçekleştirilmesi iyice güçleşecektir.

Nitekim planın senatoda görüşülmeğe başladığı bugünlerde, senato özel kesimin devletçiliğin sınırlarını daraltıcı tekliflerinin hepsini kabul etmiştir. (Bor ve linyitlerin kamu monopolüne alınmasının önlenmesi, rafinerilere ve ekspres yolların yapımına özel kesimin katılması vb.) Parlâmentoda bugün temsil edilen güçlerin genel eğiliminin bu kapsam ve anlayıştaki bir devletçiliğe karşı olduğu ve olacağı çok açıktır.

Devlet planının kamu kesimine verdiği bu görevlerin kamu kesiminin bugünkü yapısında yerine getirilemeyeceği kabul edilerek bir **Kamu kesimi reformu** önerilmektedir. Kamu kesimine ait reformlar planda iki başlık altında toplanmıştır. Birinci başlık altında kamu yönetimine ait, ikincisinde ise kamu iktisadi teşebbüslerine ait prensipler toplanmaktadır. Planda özellikle kamu yönetimi kesiminde verilen prensiplerin kalkınma isteklerine uygun dinamik bir kamu yönetimi yaratıp yaratmıyacağı çok şüphelidir, «İdarenin bütünlüğü» ilkesinin plandaki anlayışı içinde uygulanması halinde çok merkezi ve belki de bugünkünden daha yavaş işleyen bir sistem ortaya çıkacaktır. Ayrıca oldukça klâsik, bir anlamda performanstan çok yaş esasına dayanan bir bürokratik yapının önerildiği kanısı doğmaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile ilgili öneriler özellikle kârlılığın artırılması etrafında toplanmaktadır, bu kamu faktör gelirlerinin yılda % 20,5 hızla artırılması ile tutarlıdır. Kamu kesimi reformu ile ilgili en önemli husus yapılan önerilerin doğru veya yanlış olmasından çok, planda öngörülen devletçilik anlayışına uygun uygulamayı gerçekleştirecek bir kamu kesiminin bugünkü politik yapı içinde kurulup kurulamayacağıdır. Çok kısa bir dönem önce kamu kesiminin etkinliğini arttırmak için yapılan personel reformunun ulaştığı sonuç başarılı olmamıştır. Personel reformunu yapan karar çevrelerinin yeni yapacağı reformun başarılı olacağını gösteren hiç bir ka-

te bu hedeflerin gerçekleştirilmesini önliyecek yapıların teşekkülüne mani olunması gereğ, bir sınır şartı olarak ortaya çıkar.

Sosyal planlamadan hiç olmazsa bu sınır şartlarını ortaya konulması beklenebilirdi. Planın hedefleri ile ekonomik planlamada seçilen kalkınma yönteminin yaratacağı geriye dönülmezliklerin tutarlılığı test edilmelidir.

Planın sosyal planlama kesimi hakkındaki bu genel eleştiriden sonra bu kesimde ele alınan çeşitli konular üzerindeki düşünceler aşağıda sıralanmıştır.

Planda altı alternatif kabul kullanılarak nüfus tahmini yapılmaktadır. Bu alternatiflerden 1995'te nüfusun 65.929.000 olacağı sonucunu veren (c) alternatifi seçilmektedir. Planın bu nüfus tahmini dış göçleri kapsamaktadır. Böyle uzun dönemde çok değişik faktörlere bağlı olan dış göçlerin hesaplanmasında zorluklar olduğu açıktır.

Böyle bir hesaplama kaçınılmakla beraber, planda 1987'de yurt dışında bulunan Türk vatandaşları sayısının 1972'dekinden 1 milyon fazla olacağı tahmin edilmektedir.

Bu tahminin hangi temele dayandığı belli değildir. Planda yapılan bu kabulün genellikle düşük tutulduğu söylenebilir. Bu bir tahminden çok hedeftir. Bu sayı göç eden nüfusun bağımlılık oranındaki değişmelere A.E.T ve diğer ülkelerin taleplerine Türkiye'deki işsizlik baskısına bağlı olacaktır. Planın ilk yıllarında Türkiye'deki işsizlik baskısının azalmıyacağı kabul edildiğine göre A.E.T. ülkelerinde önemli bir kriz olmazsa bu artışın çok daha hızlı olacağı kabul edilebilir.

Planda işsizlik miktarlarının hesaplanmasında, kullanılan işgücü arzı, (c) Alternatifine ve kabul edilen yukarıdaki göç miktarına göre hesaplanmaktadır. Bu halde de gelecekteki yıllar için bir tek işsizlik tahmini verilmektedir. Nüfus tahmininde alternatifler ve özellikle dışarıya olan göçlerde değişik kabuller söz konusu olunca işsizlik tahminlerinin de alt ve üst limitler halinde verilmesinde yarar vardır.

Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde toplam gizli ve açık işsiz miktarının 1,7 milyondan 1,8 milyona çıkacağı öngörülmüştür. Bu işsizler miktarının tarım kesiminde 0,9 milyondan 0,7 milyona düşeceği tarım dışı kesimde (şehirlerde) 0,8 milyondan 1,1 milyona çıkacağı öngörülmektedir.

Bu hesaplarda tarımdaki işgücünün 8,8 milyondan 8,6 milyona düşeceği kabul edilmiştir. Beş yıllık dönemde 0,2 milyon bir azalma olması öngörülmektedir. Halbuki 1967-1971 yılları arasında 4 yılda tarım kesiminde çalışmalar 0,3 milyon bir azalma göstermiştir. Ayrıca, tarım kesiminde makinalaşma yatırımlarının daha önceki planlara göre iki mislinden fazla artırılması öngörülmektedir. Bu ise, tarım kesiminde işgücü talebinin daha hızlı dümşesi demektir. Böyle olunca kırsal alandaki işsiz miktarının planda öngörülenden az, buna mukabil şehirsal alanlardaki işsiz miktarının planda öngörülenden daha yüksek olacağı söylenebilir. Bu ise daha çok sosyal problem ve daha çok gecekondü demektir. Bu durum dışarıya gitmek isteyen işçi miktarını daha da artıracaktır.

Sosyal planlama bölümünün istihdam sorununun paralelinde ele aldığı en önemli konu eğitim planlamasıdır. Burada eğitim planlaması ile ilgili iki konuya değinmekle yetinilecektir

Bu konulardan birincisi Devlet Planlamanın birinci planlamadan beri yalnızca belirli kante hedefleri koymasının eğitim sisteminde kalite sorunları üzerinde yarattığı baskıdır. Planın seçtiği modelde önce ekonomik hedeflerin gerektirdiği işgücü kompozisyonu hesaplanmakta daha sonra eğitim sisteminin arzı buna uydurulmaktadır. Eğitim talebi, devamlı olarak arzın üstün kaldığından planın verdiği sosyal arz hedeflerinin eğitim siste-

Planın böyle bir merkez-çevre modelinden kurtulmaya imkân sağlamadığı kabul edilirse, planın bugünkü politik yapı içinde gerçekleştirilmesi zor olan ve politik yapının istekleri ile uyuşmayan hedefler sistemi önermesinin, bugünkü politik ortamda planı hazırlayanların istekleri olmasa bile, özellikleri yukarıda tanımlanan bir rejim için gerekçe teşkil etmesi bakımından sakıncası vardır.

5. ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK PLANDA SOSYAL KONULAR

Gerek birinci gerekse ikinci Beş Yıllık Planda sosyal planlama zorunlarması, ekonomik planlamaya göre ikinci derecede önem verilmiştir. Üçüncü plan da bu geleneği sürdürmektedir. Bu ele alışıta planlama; nüfus ve buna bağlı olarak iş gücü arzının hesaplanması, ekonominin istihdam hedefleri, gerekli vasıftaki işgücünü sağlayacak eğitim sisteminin önerilmesi etrafında gelişmekte. Buna ek olarak çalışma ve sosyal güvenlik sorunları ile belirli normlara göre sağlık hizmetleri ve konut talebinin hesaplanması yer almaktadır. Böylece sosyal planlama bir taraftan ekonominin gerektirdiği insangücü girdileri sorunlarına diğer taraftan kamu hizmetlerine eğilmiş olmaktadır. Planın sosyal planlama bölümü içinde yer alan yerleşme sorunlarına bu yazıda özellikle önem verildiği için ayrı bir bölümde incelenilecektir. Sosyal planlamanın kendisine seçtiği veya ona verilen bu muhteva plan içindeki ikincil rolünün de nedeni olmaktadır.

Plandan Türkiye'de nasıl bir sosyal yapı olduğu ve bu yapının doğurduğu üretim ilişkileri biçiminin ne olduğu ve bu konulardaki problemlerin nasıl çözüleceği hakkında bilgi edinilememektedir.

Plânın gelecekte nasıl bir sosyal yapıyı hedef aldığı açıkça belirli değildir. Planda bu konuda belirtilen bazı hedeflerin de tam istihdam, gelir dağılımında denge v.b. ancak uzun zamanda sağlanacağı kabul edilerek bu hedefler için kalkınma hızından hiçbir fedakârlık yapılmıyacağı söylenmektedir.

Bu Bu seçme planda «fert başına daha yüksek gayrisafi milli hasıla düzeyi insanlara sadece daha iyi beslenme barınma ve giyinmeolanağı vermekle kalmayacaktır Gelir düzeyinin yükseltilmesi topluma daha dengeli bir gelir dağılımı ve yüksek bir istihdam düzeyini gerçekleştirme, ayrıca eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerini iyileştirme ve yaygınlaştırma olanaklarını sağlayabilecektir.», şeklinde belirtilmektedir.

Plan gelecekteki hedeflerden çok bu hedeflerin başarılabilirliği bir kapasite yaratılmasını öngörmektedir. Plan bir anlamda bugünkü kapasite içinde bu hedeflerin sağlanamayacağını kabul etmekte ve dolayısıyla en kısa zamanda, böyle bir kapasiteye ulaşmaya çalıştığını ve hedeflerin o kapasite içinde gerçekleştireceğini söylemektedir.

Böyle bir kabul ilk bakışta doğru görünse bile içinde önemli yanlışları taşımaktadır. Belirli hedeflerin başarılması için bugünkünden daha yüksek bir kapasiteye ulaşmak gerekir, ama bu yeterli değildir. Bunun yeterli olabilmesi için sosyal sistemin çok akıcı ve kolayca şekil verilebilir olması gerekir. Bu kabul de kolayca yapılamaz.

Bir sosyal sistem gelişmesi sırasında belirli bir yapı taşır, bu yapı kendi içinde önemli geriye dönülemezlikler meydana getirir, ve artık ön görülen bazı hedefleri gerçekleştirmek imkân dışına çıkar. Bunun bir örneği olarak ilerideki bölümlerde, eğer dengesiz bir bölgesel gelişme olursa, gelecekte bunun düzeltilmesinin adeta imkânsız hale geleceği gösterilmektedir. Benzer şekilde her ne olursa olsun kapasitenin artırılmasına çalışılacak diye sistem içinde teşekkül edecek bir kontrol yapısı, artık birçok hedefin gerçekleşmesini önleyecektir. Bu nedenlerle, ulaşılacak sosyal yapı hedeflerinin başlangıçtan belirlenmesi ve gerekli kapasitenin en kısa zamanda yaratılması hedefine ulaşırken, gelecek-

nıt yoktur. Planda daha önceki personel reformunun başarısızlığa ulaşmasının nedenleri, analiz edilip bulunmadığı için, yeniden önerilen kamu kesimi reformunun başarısını sağlayacak faktörlerin ne olduğu belirsizdir.

Bir anlamda planın gerçekleşmesini sağlayacak en önemli uygulama aracının istenildiği şekilde işleyip işlemediği belirsizdir.

Planın yukarıda özetlenen kalkınma modeli çeşitli bakımlardan tartışılabilir, ama bunlardan en önemlisi bu modelin Türkiye'nin bugünkü politik yapısı ve güçleri içinde uygulanamayacağıdır.

Planın önerdiği kalkınma yolunun istihdam sorununu uzun dönemde çözmeğe imkân sağladığını gördük. Hizmetler sektöründe bile yaptığı kapital yoğun seçmeler kamu kesimi işgücü şişmesinin azaltılması ve bir çeşit sosyal gerilim azaltma mekanizması olarak çalışan Türkiye dışına giden işçi akımının azalacağı varsayımları ile plan, kısa dönemde önemli bir işsizlik sorununun doğacağını kabul etmek durumundadır.

Daha sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi bu işsiz grupları kırdan değil şehirlerde toplanacaktır. Doğacak bu gerilimin nasıl önlenileceği önemli bir sorundur.

Ayrıca kalkınma planının tarımsal fiyat politikasında ön gördüğü tedbirler tarım kesiminden önemli karşı koyma gerektirecektir. Siyasal partilerin bu isteklere karşı duyarlı olmaması zordur. Ticaret Bakanı hakkında CHP tarafından verilen gensoru önergesi bu yönde doğacak baskıların bir göstergesidir.

Planın gerektirdiği kamu tasarrufunun sağlanması için gerekli vergi değişikliklerinin yapılması ve kamu iktisadi teşebbüslerinin kârlılığını arttıracak tekliflerin mevcut parlamentaryer politik güçlerce kabul edilebileceği üzerinde şüpheli olmak için çok sebep vardır. Planın öngördüğü kapsamda bir devletçilik önerisinin TBMM'de önemli karşı koymalara uğrayacağı planın daha senatodaki müzakeresinde anlaşılmıştır.

Kamu kesimi reformu önerisinin daha önceki personel reformunun akibetinden farklı olacağına inanmak için bir neden görünmemektedir.

Böyle olunca planın bu yapısıyla bugünkü karar mekanizmalarınca uygulanması olasılığının çok az olduğu söylenebilir. TBMM'de plan, politik ortamın bugünkü durumu nedeniyle az değişikliklerle kabul edilse bile, politik ortamın bugünkü durumu nedeniyle az değişikliklerle kabul edilse bile, normal yollarla teşekkül edecek bir iktidarın Yıllık Programların hazırlanmasında planın isteklerini yerine getireceği şüphelidir ve genel olarak bu planın uygulanma oranının düşük olacağı söylenebilir.

Eğer AET'ye giriş kabul edildikten sonra tek kurtuluş yolunun bu olduğu kabul edilirse (planı böyle bir çözüm olmadığı önceki bölümlerde tartışılmıştı), soru bu planın hangi rejimlerde uygulanacağı şeklinde ortaya konulabilir. Bu sorunun cevabı sanayi burjuvazisi ile daha da bütünleşmiş bir rejim olabilir.

Bu yazıda planın hedeflerini incelerken yapılan analizlerde bu plandaki hedefler uygulanırsa bile, AET'ye katıldığında Türkiye'nin AET ülkelerinin çevresi (periphery) olmaksızın kurtulamıyacağı gösterilmeğe çalışılmıştır. Eğer Türkiye'nin çevre olacağı kabul edilirse, Türkiye'nin merkez-çevre modelinin çalışması sonucunda, merkez fonksiyonlarında değil, çevre fonksiyonlarında ihtisaslaşma zorunda kalacağı kabul edilecektir. Çevre fonksiyonlarında ihtisaslaşacak olan ülke merkeze işgücü göndermeye devam edeceği gibi, çeşitli koruma tedbirleri veya teşviklerle geçiş döneminde kurabildiği endüstrisini yaratmakta pek çok güçlüklerle karşılaşacaktır.

minin gelişmesi üzerinde yarattığı baskı, eğitim sisteminde kalite sorununu ortaya çıkarmıştır. Üçüncü planda da bu soruna önem verilmemektedir. Böyle bir tutumla uzun vadede sayısal hedefler başarılsa bile ekonominin hünserli işgücü talebi gerçekte karşılanmamış olacaktır.

Üçüncü planda da yukarıda belirtildiği gibi, ekonominin talepleri ile eğitim sisteminin arzının tutarlılığı sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu dengenin kurulması eğitim sistemi üstündeki baskıları hafifletmek için yeterli değildir. Bu denge ile toplumdaki kişilerin değişik disiplinlerde eğitim talepleri tutarlı hale getirilmelidir. Bu toplumdaki ücret ve teşvik sistemlerinin düzenlenmesi ile sağlanabilir. Bu ilişki planda kurulmamıştır. Do layısıyla eğitim sisteminin farklı sektörlerinde değişik gerilmeler doğacaktır.

Planın eğitim kesimi I. Nihat Erim'Hükümeti sırasında hazırlanan Eğitim Reformu Stratejisi ile bir paralellik göstermektedir. Halbuki planı TBMM'ye sunan F. Melen hükümetinin Eğitim Reformu stratejisi değişmiştir. Bu halde mevcut hükümet açısında bir tutarlılık sorunu vardır.

Planda konut sektörünün ele alınışında da sosyal sistemle yeterli bağlantılar kurulmamıştır. Planda şehir ve kırsal nüfus tahminleri ve aile büyüklükleri esas alınarak gerekli konut ihtiyacı hesaplanmıştır. Ama bu ihtiyacın sistem tarafından karşılanıp karşılanmayacağı belli değildir. Bu bakımdan iki sorun vardır. Birincisi sistemin bu arzı ne tip bir yapım ve finansman organizasyonu içinde sağlayabileceğidir. İkincisi ise sistem içinde meydana gelecek gelir dağılımının, bu arza uygun bir talep yaratıp yaratamayacağıdır. Çok dengesiz bir gelir dağılımının bulunduğu bir toplumda, konut sorunu devam edecektir. Gecekondu sorunu bir konut arzı sorunundan çok bir gelir dağılımı sorunudur. Plandaki gibi, 22 yıllık dönemde gelir dağılımına ikinci derecede bir önem verilirse ve planın özellikle ilk yıllarında şehirsiz işsizliğin yüksek olacağı öngörülürse, plan döneminde konut sorununun çözülemeyeceği, gecekondu olgusunun devam edeceği aşikâr olur.

Plan, sosyal planın en önemli konularından çalışma sorunları konusunda kapitalist biri¹-kimle sanayileşme ve gelir dağılımı ile ilgili hedeflere önem vermeme seçmelerine paralel olarak işçi ücretlerini baskı altında tutmaya imkân verecek şekilde mevcut kurumsal düzende değişiklik önerileri getirmektedir. Ücret ve Gelirler Konseyi, Kamu Kesimi Endüstriyel ilişkiler Birimi, uzlaştırma, arabuluculuk ve tahkim yöntemlerinin etkinliğinin artırılması gibi. Bütün bunların uygulanabilmesi bir politik rejim sorunudur.

Bu ise, planın uygulanmasının ancak sanayi burjuvazisinin daha da hakim olduğu bir rejimde imkân dahilinde olduğu konusunda daha önceki bölümlerde belirtilen kanının bir başka kanıtıdır.

6. ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK PLANIN MEKÂN ORGANİZASYONUNA İLİŞKİN POLİTİKALARI

Üçüncü Beş Yıllık Planın ekonomik ve sosyal planlama ile ilgili önerilerine göre en zayıf kesimi, mekân organizasyonuna ilişkin önerileri ve analizleridir. Plan bu konuda Türkiye'nin ulaştığı bilimsel düzeyin kuşkusuz çok gerisinde kalmıştır. Türkiye'de plan çalışmalarının şimdiye kadarki bir başka geleneği bir çeşit uygulamalı araştırma olarak oldukça -modern tekniklerin uygulanmasına imkân vermesidir. Plan ekonomik planlama kesiminde bu geleneğini kısmen sürdürmesine rağmen, mekân organizasyonu ile ilgili konularda Türkiye'deki düzeyin çok gerilerine düşmüştür.

Planın mekân organizasyonu ile ilgili önerileri genellikle bölgeler arası denge sorunları ve kentleşme kapsamı içinde kalmaktadır. Bu kapsam oldukça dardır. Fakat bu yazıda

planda başka neler yapılabilirdi sorusuna cevap aranmadığından planın kendisine seçtiği kapsam içindeki önerileri incelenecektir. Böyle bir kapsam ile yer seçimi kararlarındaki serbestlik dereceleri yeterince azaltılamaz, dolayısıyla belirli bir mekan organizasyonu seçmesi yapılmamış olur. Sistem kendi gelişme eğilimlerini sürdürür.

Planın, sosyal konulardaki politika seçimlerini tartışırken gördüğümüz hızlı sanayileşme dışındaki bütün hedefleri ya kendiliğinden gerçekleşir, ya da uzun dönemde gerçekleştirilecek olarak ele alınır, mekan organizasyonunun karakteristiklerini düşünmeyen mekanik bir uzantısını planın bölgeler arası denge konusundaki seçmesinde de görmekteyiz.

Planda bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesinin uzun dönemde gerçekleştirilecek bir hedef olarak alındığı; «Yöresel gelişmiş farklarının uzun dönemde giderilmesi, dengeli ve fonksiyonel bir yerleşme ve şehirleşme düzeninin geliştirilmesi, uzun dönemde erişilmesi gereken amaçlardan biridir.», ifadesi ile belirtilmektedir.

Plan stratejisinde ise bölgeler arası denge için bir fedakârlık yapılmayacağı; «yurt düzeyinde dengeli kalkınma ilkesinin uygulanması, milli çaptaki üretken yatırımlarda objektif ekonomik kriterlerin geçerli olmasını engellemeyecektir», şeklinde yer almaktadır. Bu ifadedeki objektif terimi açık değildir, objektif teriminin yorumuna göre ifade çok farklı uygulamalar için kullanılabilir.

Plan objektif ekonomik kriterden firma düzeyindeki karlılığı maksimize eden kısa süreli etkinlik kriterlerini kastetmektedir.

Kalkınmada öncelikli yörelerde planın ön gördüğü gelişme genellikle bu etkinlik ilkesini zedelememek üzere, bu bölgelerin en az potansiyelleri ölçüsünde kalkmasıdır. Tabiidir ki, halen bu bölgeler kendi potansiyelleri ölçüsünde de kalkmadığı için bu ilke bile tam olarak uygulanırsa, bu bölgelerin gelişmesinde bazı hızlanmalar olacaktır. Ama ortaya çıkan sorun bu kadar bir gelişmenin sorunları çözüp çözmeyeceğidir. Planın Başbakan tarafından yazılan sonuç konuşması, bu ilkeler ile çelişiktir.

«Artık devlet, geri kalmış illerinin sanayileşmesi için gerekir teşebbüslere geçecektir. Bunlar sosyal kârı çok, nakdî kârı olmayan hatta belki zarar eden teşebbüslerdir. Ama Türkiye'miz yukarıdan beri söylediğimiz tecrübelerden öğrenmiştir ki sanayi tesisleri yalnız üretim kurumları değil, aynı zamanda eğitim ve öğretim kurumlarıdır...

Bu nedenle devlet, geri yörelerde yapacağı yatırımlarda ticarî kârı değil, sosyal kârlılığını, mal ve hizmet üretimine katkıyı kıstas olarak kullanacaktır.»

Başbakanın sunuş konuşmasındaki ele alış ile planın tercihlerinin çelişikliğini bir yana bırakarak, planın kısa süreli ve firma düzeyindeki etkinlik kriterleri ile uzun dönemde bölgeler arası dengesizlik sorunu çözülebilir mi sorusu üzerinde duralım.

Planın istihdam sorununun dönem sonunda çözüleceği hakkındaki hedefi gerçekleştirilebilir bir hedefdir ama, bölgeler arası dengesizlik sorunu planın yukarıda verilen kriteri uygulandıkça uzun dönemde çözülmesi iyice zorlaşan bir sorun haline gelir. Planın bu konuda önemli bir yanılığa düşmüş olması mekânsal süreçler hakkında yeterli teorik temele dayanmaması dolayısıyladır. Bu kanımızı ilerde vereceğimiz başka örneklerde destekleyecektir. Mekânsal organizasyonun en önemli özelliği geriye dönüşsüz oluşudur. Eğer bir yapı dengesiz olarak teşekkül etti ise bu dengesizlik, dengesizliğin devam ettirilmesini gerektiren mekanizmayı doğurur ve dolayısıyla kendi kendini kuvvetlendirici bir özellik taşır. Teşekkül eden bu dengesiz yapıyı düzeltmek, hatta sadece dengesizliği kuvvetlendirici eğilimleri tersine çevirmek ancak büyük çabalarla ve uzun sürede sağlanabilir.

Planın ele aldığı 22 yıllık dönemde, ülke nüfusunun 35 milyondan 65 milyona yükseleceği, şehirleşme oranının % 35'ten % 75'e çıkacağı plan tarafından kabul edilmektedir. Böyle bir tahmin ile mekânsal organizasyonda önemli bir dönüşün olacağını kabul etmektedir. Uzun dönemli plandan istenilen bu dönüşümün dengeli bir yapıya geçiş şeklinde olmasıdır. Bu dönüşüm, kendi başına bırakılamaz, çünkü bu önemdeki bir dönüşümün sıhhsiz olması gelecekte problemlerin çözümlenmesini artıracaktır.

Plandaki önerilen kriterin kısa dönemli ve firma düzeyindeki bir etkinlik kriteri olduğu, Türkiye'deki sanayileşmenin AET ülkelerine dönük ve ihracata da yönelmiş bir sanayileşme olduğu düşünülürse, görece üstünlüğü olan bölgelerin Türkiye'nin batısı ve İstanbul çevresi olacağı açıktır. Türkiye'de sanayi yığılmaları bu kesimde olacaktır. Türkiye'nin politik olarak batıya açılması batı kesiminin gelişmesi demektir. Türkiye'de batıdaki merkezlerin teşekkülünde ve bölgesel dengesizliğinin kökeninde 1838'den sonra batıya açık bir pazar haline gelmesi yatmaktadır. Yoksa planın yaptığı gibi Türkiye'nin bugünkü mekânsal yapısı yalnızca bir coğrafik determinizmle açıklanamaz.

Planın tercihleri Cumhuriyet döneminde dengelenmeye çalışılan ve oldukça başarı sağlanan Anadolu'yu geliştirme tercihlerinin tersine bir seçmedir. Planda sanayinin yurt yüzeyine yayılması tercihi Cumhuriyet dönemi politikasının bir devamı olarak görülebilirse de seçilen sanayileşme çizgisi ve yukarıdaki kriterler, bu politika ile tutarsızdır.

Planlamanın uzun vadeli olması plana kısa vadeli ve firma düzeyindeki etkinlik kriterinin ötesinde, uzun vadeli ve bölgesel düzeyde etkinlik kriterlerine geçerek, bu zaman perspektifini değiştirme, dolayısıyla ekonomik rasyonel içinde de bir etkinlik çözümü olarak olan dengeli bir bölgesel kalkınma önerisi geliştirmeye imkan vermektedir. Mekânsal organizasyonlar için oldukça kısa bir sürede (22 yılda), mekânsal organizasyonda meydana gelecek bu dönüşümün hızından daha dengeli bir yerleşme yapısına geçmede yararlanılmamış olması önemli bir fırsatın kaçırılması demektir.

Planda bölgelerin geri' kalmışlığının nasıl bir mekânsal farklılaşma süreci sonunda ortaya çıktığı, sistemin kurumsal seçmelerine ait nasıl bir sonuç olduğu üzerinde durulmuyarak, geri kalmış bölge sorununun mekân organizasyonu içeriği boşaltılmaktadır. Planda yer alan «Kalkınmada öncelikli yörelerin sorunlarını Türk toplumunun temel sorunlarından, ayrı olarak düşünmeye imkân yoktur. İkinci kesimde yeni stratejide yer alan ve türk toplumunun uzun dönemde çözümlenmesi öngörülen sorunlarının bir kısmı daha yoğun bir şekilde bu yörelerde de mevcuttur. Bu tür sorunların ülke ölçeğinde çözümlenmesi, kalkınma planlarının bu sorunları yöreler seviyesinde öncelikle ele almasıyla mümkün görülmektedir.» ifadesi kalkınmanın mekân içindeki farklılaşması sürecinde ölçek ekonomilerinin varlığını, dış ekonomileri, faktör hareketliliğini vb. bir çok faktörü yok varsaymaktadır.

Bu yaklaşım bölgesel gelişme olgusunun karmaşıklığına göre çok yüzeysel bir ele alıştır. Böyle bir anlayış içinde geçerli bir bölgesel gelişme stratejisi uygulanamaz.

Plan stratejisinin Bakanlar Kurulundaki müzakeresi sırasında, geri kalmış yörelerin bilimsel yöntemlerle tesbit edilmesi stratejiye sokulmuştur. Ama planda bu geri kalmış yörelerin neresi olduğu coğrafik olarak belirtilmemiştir. Örneğin geri kalmış yörelerde uygulanacak teşvik tedbirlerinin hangi illerde veya ilçelerde yapılacağı planda belirli değildir. Planda genellikle coğrafik yer isimlen saymaktan özenle kaçınılmıştır. Örneğin, plandan Türkiye'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun geri kalmış bir bölge olup olmadığını ve bunların sorunlarını öğrenmek kabil değildir. Stratejideki ilkeye çelişik düşecek şekilde plan geri kalmış yörelerin kesin olarak tayin edilemeyeceğini söylemektedir.

Plana göre; «yurdun bazı yöreleri ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan geri kalmış durumdadır. Bu yöreleri kesin coğrafik sınırlarla belirlemek olanak dışıdır. Gelişmiş bir bölgede geri yöreler bulunduğu gibi gelişmemiş bir bölge içinde gelişmiş yörelerde vardır.»

Plan burada daha önce belirtildiği gibi Memduh Aytür'ün bir yorumu sonucunda «bölge» kelimesi yerine «yöre» kelimesi kullanmasının çıkardığı kavramsal bir karışıklığa düşmüş bulunmaktadır. Plan içinde «yöre» kavramının ne şekilde tanımlandığı belirsizdir. Plân içinde yöreden ne anlaşılabilirliğini tanımlamaya imkân veren tek ifade yukarıya alınan ifadedir. Buna göre «yöre» ingilizcedeki «area» kavramı yerine, bölge ise «regi-on» anlamına kullanılmaktadır. Bölge bir sosyo-ekonomi k organizasyonel bütünlük kavramını içermektedir. Böyle organizasyonel bütünlük gösteren bölgelerin nasıl tanımlanabileceği üstüne çeşitli metodlar geliştirilmiştir. Hangi düzeyde bir sosyo-ekonomik organizasyon ile ilgileniliyorsa, bu ölçüğe tekabül eden bölge, planlama için yeterli bir hassasiyetle tanımlanabilir. Böyle tanımlanan bölgelerin daha sonra gelişmişlik derecelerine göre sıralanması kabildir.» «Yöre (area) ise belirli bir sosyo-ekonomik organizasyona tekabül eden bir kavram olmadığı için tanımlanmasında önemli keyfilikler vardır. Eğer belirsiz alanlar söz konusu ise bu alanların gelişmişlik farkları hakkında konuşmak zorlaşır. Seçilen alanların büyümesi veya küçülmesine paralel olarak gelişme göstergeleri arasındaki farklarda küçülür veya büyür. O zaman seçilen «yöre» tanımını büyütür veya küçülterek bu alanları teşvik tedbirleri içine sokmak veya çıkarmak mümkün olur. Bu belirsizlik ancak bölgelerin seçim kriterlerinin açıkça tanımlanması veya coğrafik olarak bu yerlerin isimlerinin sayılması ile giderilebilir. Plânın bugünkü durumunda bu «yörelerde» uygulanacak tedbirleri kabul edenler, bunları önemli bir belirsizlik içinde kabul etmek durumunda kalmaktadırlar.

Bu yörelerin kendi belirsizlikleri bir yana gelişmişliklerinin nasıl hesap edildiği veya edileceği konusunda da belirsizlikler vardır. Plânda : «Bu yörelerin gelişmiş seviyelerini yansıtan sosyo-ekonomi k bütünlüşme göstergelerine dayalı endeklerin sonuçlarına göre yörelerin gelişmişlik sıralaması yapılacaktır.» denilmektedir. Bu ifadeden operasyonel bir sonuç çıkarmaya çalışılırsa, oldukça önemli belirsizliklerle yüklü olduğu anlaşılır.

İlk sorulacak soru tau yörelerin gelişmişlik sıralamasının ne zaman yapılacağıdır. Bu her plân döneminin başında yapılıp ilân mı edilecektir, yoksa plân dönemi içinde devam lı olarak değişme gösterecek midir? Böyle olsa bile Türkiye 10 yıllık plân tecrübesinden sonra halâ geri kalmış bölgelerinin neresi olduğunu tespit edememiş midir ki, bu plân dönemi için yürürlükte olacak liste ilân edilmemiştir. ^

İkinci olarak sorulacak soru: «Sosyo-ekonomik bütünlüşme endekslerine dayalı göstergelerden ne anlaşıldığıdır: Plân gelişmeyi, gelişmenin tek bir boyutu olan sosyo-ekonomik bütünlüşme endeksleri ile mi ölçmektedir? Bu sosyo-ekonomik bütünlüşme endeksleri nelerdir? Bu bütünlüşme endeksleri yörenin içine mi aittir; yoksa yörenin, yöre dışıyla bütünlüşmesine mi aittir?»

Planın bölgeler arası gelişme farklılıkları ve geri kalmış bölgeler sorununa yaklaşımının belirsizlikleri ve yanılgıları hakkında daha bir çok örnek üzerinde durulabilir. Fakat bu yazıda plânın satır satır bir eleştirisinden çok genel özellikleri üzerinde durmaPc istendiği için bu örnekler arttırılmıyacaktır.

Üçüncü Beş Yıllık Plânın mekân organizasyonu ile ilgili politikalarının ikincisi şehirleşme üzerindedir. Stratejide öngörülen kentleşme hedefi, «1995'de nüfusun % 70'ini kapsayan fonksiyonel ve kademeli ibir kent dokusunun oluşumu gerçekleştirilecektir. Böylece nüfusun büyük şehirlerde yaratılan iş imkânları üstünde yığılmasını önlemeye yönelmiş bir kentleşme sağlanacaktır», şeklindedir.

Bu hedefin plânın diğer hedeflerinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Plân tam istihdam hedefinin 1995'te gerçekleştirileceğini kabul edince, otomatik olarak yerleşmelerdeki kişiler ile iş imkânları eşitlenecektir. Önemli olan kentleşme stratejisi sorunu sonucunda kaçınılmaz olarak ulaşılabilecek bir dengenin varlığından söz etmek değildir. Önemli olan önümüzdeki 22 yıl içinde kentleşme sorunlarına karşı nasıl bir tavır takınılabileceğidir. Plânın seçtiği kalkınma tercihine bağlı olarak nasıl bir işsizlik sorunu doğacağını ve bu işsizlerin şehirlerde nasıl yığılabileceğini plânın sosyal politikaları bölümünde görmüştük. Bu geçiş döneminde plân seçmesinin ne olduğu ve uygulama araçları hakkında açık bir bilgi yoktur.

Ayrıca plânın Türkiye'de büyük şehirlerde yığılma ve «primsoy» anlamında bir dengesizlik olduğu hususundaki teşhisleri yeterli analizlerle temellendirilmemiştir. Sıra -büyük- lük kaidesi gibi normlar kullanılarak yapılan karşılaştırmalara göre genellikle Türkiye'nin bu bakımdan dünyadaki dengeli ülkelerden olduğu görülmektedir. Plânda verilen 658 No'lu tabloda Türkiye'nin en büyük üç şehrinin şehirli nüfus içindeki hissesinin 1960 -1970 döneminde % 35,5'ten % 31,1'ye düştüğü görülmektedir. Bu olguda şehirleşme içinde büyük şehirlerin yüzdesinin görece olarak azaldığını gösterir. Türkiye'nin böyle dengeli bir yapıya kavuşmasındaki en önemli neden 50 yıl önce Ankara'nın başkent olarak seçilmesidir. Üçüncü Beş Yıllık Plânın yukarıda incelenen yer seçimi kriterlerine göre, Ankara tipi yeni bir kararın verilmesi olanağı yoktur. Plân kırsal mekânın organizasyonunda merkez köyler sisteminin kurulmasını önermektedir. Plân kırsal kesimde bir çeşit «geçmeli-yığılma» «selected-concentration» stratejisi uygulamaktadır. Bu plânın üzerinde bir çok grubun hemfikir olacağı bir stratejisi olarak görülebilir. Bu seçme uzun vadeli perspektif içinde kırsal yerleşme yapısında önemli bir dönüşümü gerektirir veya dönüşümünün nedeni olabilir. Ama bu seçmenin yapılması kendi başına yeterli değildir, kırsal alandaki üretim biçiminin de birlikte belirlenmesi halinde anlamlı olur.

Mekânsal organizasyon politikalarının plânın diğer politikada seçmeleri ile iç tutarlılıklarının yukarıdaki örnekte belirtildiği gibi test edilmesi gerekir bu sınıma plânda yapılmamıştır.

Plânda kırsal kesim için «seçmeli bir yığılma» politikası önerilirken, ikinci plânda şehirler için uygulanması istenilen «büyüme noktası» politikaları terk edilerek, aynı tip bir politikanın şehirsal kesimde uygulanmasından vazgeçilmektedir.

Aynı yaklaşımın kırsal kesimde kullanılıp şehirsal kesimde kullanılmamasının nedenleri plânda açıklanmamıştır.

7. ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK PLANIN ÖNERDİĞİ YENİ PLANLAMA «SİSTEMİ

Plan altıncı kesiminde, uzun dönemli amaçlarını gerçekleştirmekte kullanacağı planlama sistemini açıklamaktadır. Bu sistemde «Beş Yıllık Planlar», «Yıllık Programlar», «Sektör ve Alt Sektör Ana Planları» ve «İl Planları» yer almaktadır. Bu yaklaşım birinci ve ikinci planda uygulama «planning in stages» aşamalı planlama yönteminin bir devamı şeklindedir. Daha önceki planlardan daha farklı olarak «Sektör ve Alt Sektör Ana Planları» ile «İl Planları»nın yapılması önerilmektedir. Ayrıca planın hazırlanması sırasında Devlet Planlama Teşkilâtı içinde «Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi» kurulmuştur. Bu dairenin önerilen sistem içinde nasıl yer alacağı oldukça belirsiz kalmaktadır. Üçüncü Beş Yıllık Plana has olan bu üç yeni kurumsal önerinin hepsi de önemli ölçüde mekân organizasyonu içeriğine sahiptirler. Bu yeni üç tip çalışmanın sonuçları hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Plana girmemiştir. Plan içindeki önerilerde mekânsal organizasyon sorunlarına gerekli önem verilmemiştir. Buna rağmen, planda mekânsal içerikleri kuvvetli yeni plan tiplerinin önerilmiş olması ilginçtir. Plan kendi içinde mekânsal sorunlara

ikinci derecede bir önem verirken, bazı sorunların açık kaldığı hissedilerek, bu açık bir anlamda önerilen yeni planlarla kapatılmak istenmektedir. Bu şekilde mekânsal planlama sorunlarına doğrudan doğruya yönelinmediği için distorsiyona uğratılmış bir planlama sistemi önerilmiş olmaktadır.

Önerilmiş yeni planlama tiplerinden önce sektör ana planlarını inceleyelim :

Stratejide sektör ana planlarının nasıl anlaşıldığı şöyle anlatılmaktadır : «AET ile ortaklığın koyduğu aşamalara da paralel olarak 15-25 yılı kapsayan «Sektör ve Alt-Sektör Ana Planları (Master Plan) yapılacaktır.» «Öte yandan, yeni perspektifteki sanayileşme anlayışı büyük ölçekli tesislerin kurulmasını gerektirdiğinden yatırımların olgunlaşma süreleri «Beş Yıllık Plan» sürelerini aşmakta, «Sektör ve Alt Sektör Ana Planları» nm araç olarak kullanılmalrı, bu nedenle de zorunlu olmaktadır.» Stratejideki bu tanımlamada sektör ana planlarının uzun dönemli bir sektör planından bir ayrıcalığı olduğu görülmemektedir. Sektör ana planlarının mekânsal boyutunun bulunup bulunmadığı stratejideki tanımlamada açık değildir. Planın altıncı kesiminde, «sosyo-ekonomik yapıdaki gelişme ve değişmeler ekonominin çeşitli kesimleri arasındaki bağlantıları arttırarak, daha karmaşık duruma getirmektedir. Üretken kesimlerdeki yatırımların gerçekleştirilmesi ve maliyetlerin olumsuz yönde etkilenmemesi, alt yapı (yol, su, elektrik, vb.) yatırımlarının tamamlanmış olmasını gerektirmektedir. Ayrıca üretken kesimlerin girdi alma ya da girdi verme yolu ile birbirlerine bağlı oluşları, üretimlerinin aksamaması ve maliyetlerinin yükselmemesi için alt yapı yatırımlarının ve üretim birimlerinin zaman, yer ve ölçek olarak tutarlı ve biri diğerini destekleyecek biçimde yapımlarını zorunlu kılmaktadır. Geleceğe kısa dönem için bakıldığında bu tutarlılıklar tam olarak sağlanamamaktadır. Çünkü yatırımların olgunlaşma süreleri birbirinden farklıdır. Özellikle alt yapı yatırımlarının tamamlanması uzun zaman almaktadır. Bu yatırımların tamamlanıp, üretken yatırımlarla dengelerinin kurulması orta dönemli plan sürelerine sığmamaktadır.» denilmektedir. Bu sözler yatırımlarda mekânsal koordinasyonun sağlanmaması dolayısıyla ortaya çıkan sorunların iyi bir ifadesidir. Plan ıbu sorunların sektörler ve alt sektörler göre hazırlanacak ana planlarla çözülebileo ğini söylemektedir. Bu, planlar üç aşamalı bir metodoloji ile geliştirilmek istenmektedir. Birinci aşamada sektör için iç talep ve ihracatın fiziki büyüklükleri tespit edilecek, ikinci aşamada üretim birimlerinin, zaman, yer, kapasite, sayı ve teknolojileri seçilerek yatırımları hesaplanacak, üçüncü aşamada ise master planları hazırlanan sektörler arasındaki tutarlılıklar kurulmaya çalışılacaktır.

Böyle bir ana plan hazırlama yöntemi yukarıda sıralanan sorunları çözümlenebilir mi? Yukarıda verilen üç aşamalı metodolojisinin üçüncü aşamasının mekânsal koordinasyonu sağlayacağı söylenebilir. Bu nedenle üçüncü aşamanın özelliklerini tartışmakta yarar vardır. Plana göre önce her sektör veya alt sektör planı hazırlanacak sonra bunlar birbirine uydurulacaktır, başka bir deyişle sentezi yapılacaktır. Bu halde ise ulaşılabacak tek bir sentez olacaktır. Bu halde sektörler için ana plan hazırlama düzeyinden yeni bir düzeye geçilmiş olmakta, bir kalite değişikliği ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu düzey ülkesel fiziki plan hazırlama düzeyidir. Mikro bir düzeyden makro bir düzeye geçilmiş olmaktadır. Makro planlar ise mikro kararların toplamı şeklinde hazırlanamaz. Ülkesel bir fiziki planı, planda önerilen yöntemle hazırlamanın ekonomik planlamadaki paraleli, ülke için makro bir plan hazırlamadan, ülke planını, sektörel planları hazırlayıp onun sentezi olarak hazırlamaktır. Böyle bir yöntemin ise önemli sakıncaları olduğu bilinmektedir. Bu nedenle önerilen metodoloji içinde yukarıda sıralanan sorunların rasyonel bir çözümü bulunamayacaktır. Aynen ekonomik planlamada olduğu gibi önce makro planın hazırlanması, sonra sektörel planlar ile bağlantısının kurulması gerekir. Önce kendi makro rasyoneli içinde ülkesel fiziki plan hazırlanacak, sonra bu planın sektörel fiziki plan-

lar ile ilişkisi kurulacak veya sektörel fiziki planlara bir temel çerçeve teşkil edecektir. Üçüncü Beş Yıllık Planın önerdiği diğer yeni bir planlama kademesi de il planlarıdır. Birinci ve İkinci Planlardaki «bölge planları» hazırlanması önerileri kaldırılarak bunların yerlerine «İl Planları» önerilmektedir. Böyle bir planın önerilmesinin arkasındaki motivasyonları tartışmadan önce, il planının ne olduğunu, Üçüncü Beş Yıllık Plandan alınan ifadelerle açıklayalım.

Planın stratejisine göre «İl (Mahalli İdare) Planlaması» müşterek mahalli ihtiyaçları tespit edecek ve bunları karşılayacak kaynakların, araştırma, değerlendirme çalışmalarını rasyonelize edecek; merkezin yaptığı teknik ve malî yardımın rasyonel kullanımını ve coğrafi bakımdan dengeli dağılımını sağlayacaktır.»

«İl Planları» mahalli idarelerle merkezi idarenin taşra kuruluşları arasında etkin bir işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasında, araç olarak kullanılacak; böylece, Anayasa'nın 112. maddesinde belirlenen «idarenin bütünlüğü» ilkesine uyulması sağlanacaktır.»

Planın altıncı kesiminde, «.....(i) geçmiş dönemlerde plan bütünlüğünü bozacak bir biçimde gelişmeler gösteren idarenin bölgesel düzeye yayılma eğilimlerini önleyecek ve bu eğilimleri Anayasa'nın 115. maddesinde belirlenen sınırlar içine alacak yasaların Üçüncü Plan döneminde çıkarılmasına çalışılacaktır, (ü) İl (Mahalli İdareler) Planlaması için gerekli teknik kadroların yetiştirilmesi yine üçüncü plan döneminde aşamalı olarak tamamlanacaktır.» denilmektedir. Planda ayrıca «mahalli idarelerin gelirlerinin artırılması ve özellikle merkezden yapılan transferlerden bir fon kurulmasını önerilerek, «Bu fondan yapılacak yardımların İl (Mahalli İdareler) planlamasında etkin bir araç olarak kullanılmasını sağlamak için il özel idarelerinin emrine tahsisi gerçekleştirilecektir. Özerk nitelikte mahalli idare birimi olan belediyeleri ve köyleri il (mahalli idareler) planları disiplinine almak için bu fonların il özel idareleri aracılığı ile kullandırılmasını» istemektedir.

Geri kalmış bölgeler için «özel kalkınma planları hazırlama eğilimlerine, bütünlük ilkesine ters düşen uygulamalara yol açacağından, kesinlikle son verilecektir.» ... «yapılacak çalışmalarda Devlet Planlama Teşkilâtı esas olarak il planlama tekniklerini kullanacak, ilgililerle gerekli işbirliğini sağlayacaktır.»

«İl planlama (i) Milli kalkınma plânıca tesbit edilen ve merkezi idarenin illere de doğrudan götürdüğü yatırım ve hizmetlerle ilgili olarak merkezi idarenin taşra kuruluşlarınınca yürütülen çalışmalara katkıda bulunmak üzere geliştirilen öneriler; (ü) il seviyesinde değerlendirilme imkânı olan toplu küçük mahalli tasarrufların harekete geçirilmesi, geliştirilmesi ve uygun yatırım alanlarına yönlendirilmesi gibi konularda geliştirilen öneriler, (iii) Şehirselsel gelişmeler hakkında yersel il fizik plânlaması çalışmalarına katkıda bulunmak üzere geliştirilen öneriler; (iv) genel olarak köylerin geliştirilmesi, köye götürülen hizmetlerin etkinliğinin artırılması konularında ve merkezi köylerin seçiminde, ilgili kuruluşların çalışmalarına yardımcı olmak üzere geliştirilen önerilerdir.» «Belirtilen kapsam ve anlayış içinde tüm illerde ayrı ayrı hazırlanan il (mahalli idareler) plânları, İç İşleri Bakanlığı kanalı ile belirli zamanlarda Devlet Planlama Teşkilâtına gönderilir.» Plândan alınan ifadelerle yukarıda tanıtılmaya çalışılan mahalli il plânlaması kavramının bir değerlendirilmesini yapalım: Stratejiden alınan ifadeler plândan alınan ifadelerle birleştirildiğinde il plânlamasının yalnızca mahalli idarelerin fonların daha etkin kullanmaya yönelmiş bir plânlama olmadığı aynı zamanda illerin kalkınma plânlarını hazırlayacak bir plân olduğu anlaşılmaktadır. Böyle olunca bu plânların fonksiyon bakımından il ölçeğinde «bölge plânlama» teknikleri ile hazırlanacak plânlar olduğu anlaşılır. Öyle ise plân niye «bölge plânlama» değil de «il plânlama» önermektedir. Bunun nedenlerini Üçüncü Beş Yıllık Plândan çok Memduh Aytür'ün kitabında buluyoruz. Söz konusu ki-

tapta, «Memleketimizde tüm ülke için milli sosyo- ekonomi k plân yapmak, yukarıda da değinildiği gibi bir Anayasa ödevidir. Ancak, mahalli ssoyo- ekonomi k plân, yapmak, mahalli idarelerin isteğine bağlıdır.

Şu kadar ki :

1. Mahalli sosyo - ekonomik plân ilden geniş çevreler için yapılamaz (Anayasa Madde 115).
2. Mahalli sosyo-ekonomik plân milli plânın bütünlüğünü bozamaz (Anayasa Madde 129).

«Anayasa bölge yerine çevre sözcüğünü seçmiştir».

Bu ifadeler plânda niye il plânlaması önerildiğini açık hale getirmektedir. Yalnız bu yorumlar doğru mudur sorusunun cevabını doğrudan doğruy aAnayasanın 115'inci maddesinde ve bunun gerekçesinde buluyoruz.

114'inci madde «Belli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirebilir.» şeklindedir. Bu maddenin gerekçesinde ise «Kalkınma ve plânlamada; bölgelere şamil meselelerin topyekûn ele alınabilmesi zamanımızda oldukça geniş bölgeler ihdasını bir zaruret haline getirmiş bulunmaktadır. Bu zaruretle bir veya bir kaç kamu hizmetini yahut hizmet grubunu içine alan teşkilâtın kurulabilmesi ve bunların yetki genişliğine sahip olabilmesi için ikinci fıkra hükmü sevk edilmiştir.» denilmektedir. Bu ifade il plânlaması yapılması hakkındaki Anayasaya dayandırılan yorum geçerliliği hakkında yeterli bir fikir vermektedir.

Bir planlama biçiminin rasyonelini yalnız böyle hukuk kalıpları içinde tartışmak yetersizdir. Bunların önce teknik olarak geçerliliklerini sınamak gerekir. Bir ülkede planlamanın kademeleşmesinde iki prensibin varlığından söz edilebilir :

Birinci prensip plânlama organizasyonunu ülkenin yönetim yapısına paralel olarak kademeleşmesidir. İkinci prensibe göre planlamanın kademeleşmesi il emekân organizasyonunun kademeleşmesi üst üste düsmelidir.

Bu iki prensip açısından soruna bakalım : «il planlaması» önerisi ile birinci prensibe uyulmak istenmektedir. İkinci prensip gözden kaçırılmaktadır. Türkiye'nin bugünkü ulaştığı teknolojik düzeyde teşekkül eden ve görelî bir bütünlüğü olan mekânsal organizasyonlar, bölgelerdir. Bugünkü büyüklükleriyle iller böyle bir bütünlük için artık küçük üniteler olarak kalmaktadır. Merkezi idarenin taşra teşkilâtının il düzeyinde değil bölge düzeyinde örgütlenmesi bu yöndeki gelişmenin bir kanıtıdır. Planda önerilen ise, bölgesel kuruluşların gelişmesini önlemek ve bunları il düzeyine döndürmektir. Bu planın, gelişmenin tersi yöndeki bir önerisidir. Türkiye'nin gelişmesi sonucunda il büyüklükleri başarılı bir planlama için küçük kalmıştır. Dolayısıyla yapılacak jş idari bölünmeyi gelişmeye uydurmaktır. Bölgesel bir organizasyonu teşvik etmek gerekir. Yoksa gelişmiş bir sistemi, içine sığamadığı eski kalıbına sokmağa çalışmak değil.

Burada ileri sürülen iddia Memduh Aytür'ün kitabından alınan yorumda gösterildiği gibi, Anayasanın bölgelere değil ancak illere «cevaz» verdiğiidir. Burada sorun statik bir anlayışla ele alındığı için çözüme ulaşmamaktadır. Anayasa il adli alt sistemlerden söz etmektedir, ama bunun büyüklüğünden söz etmemektedir. İllerin büyüklüğü ve sınırları bir kanun mevzuudur. Öyle ise şimdiki ve gelecekte umulan teknoloji düzeyine bağlı olarak yeni il sınırları tanımlamak gerekir. Şüphesiz bunlarda bugünkü il düzeyinin üstündeki bölge düzeyinde olacaktır Böylece devlet planlama hukukun sınırı! yorumlarına kapılarak gelişme yönünün tersine yorumlar yapmaktan kurtulabilir. Kamu hukuku gelişmeyi sınırlandırıcı değil değişmeyi kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı yorumlara tabi tutulmalıdır. Plandan yukarıya alman ifadelerin birinde belirtildiği gibi bölgeler için hazırlanan kal-

kınma planlarından planlamanın bütünlük ilkesi bozacağı için çekinilmekte bunun yerine valilerin kaybolan kontrollerim «restore» etmeğe yönelik «il planlaması» önerilmektedir.

Halbuki şimdiye kadar Türkiye'de hazırlanan bölge planlarının hepsi devlet planına aşırı derecede bağlı olma çabası sarfetmişlerdir, ve belki de başarısızlıklarının önemli nedenlerinden biri bu olmuştur. Bu tutuma bir istisna bile gösterilemez. Halbuki valiler hakkında Memduh Aytür'ün kitabında yaptığı gözlem, «plana sahip çıkan valiler ise mahalli sosyal hizmetlerin ve baskı gruplarının davacısı imiş gibi görünmüşlerdir» şeklindedir. Plan, kararlar sisteminin bir bütün şeklinde en üst seviyeden en alt seviyeye kadar uzanmasını istemektedir. Böyle bir bütünlük kuru bir dedüktif mantık sonucunda doğru gibi görülebilir. Planlama teorisi içinde böyle bir sistemin başka alternatiflere üstün olup olmadığı önemli bir sorundur. Ama bundan önce sorulacak soru eğer böyle «il planlama» sistemleri kurulsa bile, hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Planın, bu planların bir bütünün parçaları olarak hazırlanmasına imkân verecek bir yapıda olup olmadığıdır. Kuşkusuz Üçüncü Beş Yıllık Planın yapısının bu yönde çok geliştirilmeğe ihtiyacı vardır. Üçüncü Beş Yıllık Planın yapısının bu yönde geliştirilmesi bir ülkesel fiziki planlama sisteminin kurulması zorunluluğunu ortaya çıkarır.

Planın bütünlüğünün sağlanmasının il planlamasından beklenmesi ile, il planlamasına verilen fonksiyonlar arasında çelişki vardır. İl planlamasından bölgeler arası dengesizliği azaltmakta yararlanılmak istenmektedir. Bu ele alışıta bölgeler arası dengesizlik sorununun ülkesel ölçüde alınacak kararlarla değil, il ölçeğindeki planlarla çözülmek istenmesi planın bu konudaki seçmeleri düşünülürse ancak il ölçeğindeki planın bağımsızlığı halinde anlamlıdır.

Ya il planları bu fonksiyonu yerine getiremeyecektir, ya da bağımsız olacaktır. Genel olarak Üçüncü Beş Yıllık Planda önerilen bu yeni planlama tiplerinin yeterince geliştirilmemiş veya düşünülmemiş öneriler olduğu söylenebilir.

8. SONUÇ

Bu bölüme kadar sürdürülen tartışmalarda daha çok genel düzeyde kalarak planın çeşitli politikaları ve tutumları incelenmiştir.

Plan bu şekli ile belirsiz bir politik ortamda hazırlanmasının veya felsefesi ve kalkınma tercihleri belirlenmiş bir politik iktidara dayanmamış olmanın bütün çelişkilerini taşımaktadır.

Böyle politik ortamlarda bürokrasinin görevi olarak bir serbestlik elde edeceği ve planı kendi ideolojik seçmeleri yönünde hazırlama gayretine gireceği söylenebilir. Türkiye'de bürokrasi içinde iki farklı kesim vardır. Bu kesimlerden biri daha çok özel kesimle bütünleşmiş ve onun ideolojisini sürdürmektedir. Diğer kesim ise devletçi bir tercihe sahiptir. Üçüncü Beş Yıllık Plan türk bürokrasisinin devletçilik tercihine sahip kesiminin kalkınma özelemlerini aksettirmektedir. Böyle bir özlemlerle hazırlanan plan her türlü sosyal pahaya rağmen bir endüstriyel yapıya geçmeği istemektedir.

Bu istekler mevcut politik süreci içinde, politik kontrol grupları tarafından devamlı olarak değişikliğe uğratılmaktadır. Eğer plan T.B.M.M. sinde kabul edilse bile, demokratik süreç içinde iktidara gelecek partiler tarafından ya yıllık programlar yoluyla kontrol edilerek uygulanmayacak, ya da A.P. nin şimdiden ilân ettiği gibi değiştirilecektir. Bu halde ise mevcut yapı tarafından gerçekleştirilemeyecek bir plan hazırlanması, hazırlayan kişiler tarafından istenmese de, sanayi burjuvazisinin daha da hakim olabileceği bir rejim için gerekçe teşkil edebilme tehlikesi doğuracaktır. Böylece plan ileri bir topluma ulaşmak özlemleri ile hazırlanırken geri bir politik yapının doğmasına sebep olabilecektir. Daha büyük olasılıkla da planın uygulama şansı olamayacaktır. Plan böyle bir ikilemi ortaya koymaktadır.

Dünyada 1971 Yılında Telefon Durumu *

Aşağıdaki yazı ITTnin «Electrical Communication» dergisinin 1972'de yayınlanan 47. cilt 3. sayısından alınmıştır. Yazı, dünyadaki 1971 yılına ilişkin telefon durumunu gösteren istatistikleri kapsamaktadır.

Bilindiği gibi Türkiye'de telefon abone sayısı ilk kez 1970 yılında 500.000'nin üstüne çıkarak; ülkemiz, 500.000'den fazla telefon abonesi olan ülkeler arasına girmiştir. Bu guruba giren ülkelerden abone sayısı Türkiye'den düşük tek ülke İsrail'dir. Gerçekten yurdumuzdaki telefon abone sayısı 576.943, İsrail'de 510.550'dir. Ancak bu arada Türkiye'nin nüfusu 34-666.000, İsrail'ininki ise 2.800.000'dir. 100 kişiye düşen telefon sayısı Türkiye'de 1,62, Güney Kore'de 2,01 Hindistan'da 0,23, İsrail'de 17,47 dir. Bu sayılardan telefon hizmeti bakımından bu grup ülkeler arasında Türkiye'nin Hindistan'dan sonra, sondan ikinci sırayı işgal ettiği anlaşılır. Tüm olarak 576.943 telefon abonesine sahip, 100 kişiden ancak 1,61 kişinin telefon hizmetlerinden yararlandığı bir ülke olan Türkiye'de bu rakamlar biraz daha yakından incelenirse şu gerçekler de ortaya çıkar.

576.943 telefon abonesinin 140.860'ı İstanbul'da, 67.700'ü Ankara'da, 27.400'ü İzmir'dedir. Üç büyük ilimizdeki toplam abone sayısı 235.960 olup tüm telefon abone sayısının % 40'dır. Bu nüfusumuzun 8.967.000'nin 235.960 telefondan, geriye kalan 31.699.000'nin de 340.983 telefondan yararlandığını gösterir.

Bu sayılar oran olarak, nüfusumuzun % 1'i'nin, tüm telefonların % 10'undan geriye kalan nüfusun % 89'nun da, telefonların % 10'undan yararlandığını belirtir. Diğer bir deyişle İstanbul, Ankara ve İzmir'de ortalama 100 kişiye 6 telefon düşerken; geriye kalan tüm yerlerde 100 kişiye ancak 1 telefon düşer.

Bugün yeryüzündeki bazı ülkelerin adı gelişmiş, bazılarınıninki az gelişmiştir. Bu sınırı kesin olarak ayıran bir takım, kıstaslar vardır. Bir ülkedeki haberleşme hizmetlerinin durumu da bu kıstasların en önemlilerinden biridir.

Yukarıdaki sayılar, telefon hizmeti bakımından Hindistan ve Güney Kore seviyelerinde olan ülkemizde bölgeler arasındaki kalkınma dengesizliğinin haberleşme alanındaki aynasıdır.

Telefon sayısı bakımından bu durumda olan Türkiye'de, bu hizmetin çok kötü olarak gerçekleştirildiği de diğer bir get çektir.

* «The "World's Telephones at of January 1. 1971» adlı Amerikan Telephone and Telegraph Co, New York, tarafından her yıl yayınlanan derginin bu sayısından kısaltılarak alınmıştır.

Çeşitli ülkelerde 1970 yılında yapılan teZe/on konuşmaları tablosunda Türkiye'nin adı yok. Ancak resmi istatistiklerden bu yıl içinde yurdumuzda 500480238 yerel, \$5467902 uzak mesafe olmak üzere tüm 535948140 konuşmanın yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu sayılar tablodan daha da iyi anlaşılabilirliği gibi; Bahama adaları, Bermuda, Kayman adaları, izlanda, Kuveyt, Monako, Lâhtenştayn, Ryukyu adalarınınkinden fazla, Porto - Riko, Singapur mertebesindedir. Bir yılda, kişi başına düşen telefon konuşma sayısı ise Türkiye'de ancak 15 olup; yeryüzünde Hindistan'dan sonra en düşük sayıdır.

Yurdumuzu telefon abone sayısı bakımından Hindistan ve Güney Kore; telefon trafiği bakımından Porto - Riko ve Singapur seviyelerinden dünya ortalama seviyesinin üstüne çıkarmak çok zor bir iş olmasa gerek. Ama bu işler Sam veya Hans amcaların yardımına kaldı mı, % 49 — % 51'i şirketlere dayalı oldu mu işte bu kadar oluyor.

TABLO I.

500000'den fazla telefon olan ülkeler - (1 Ocak itibarıyla): *

Ülkeler	Toplara telefon sayısı					Automatic		
	Abone sayısı			Yüzde artış		100 kişiye düşen telefon sayısı	Abone sayısı	Toplamın %Ordeal
	1971	1970	1961	1970	1961			
Arjantin	1746015	1 668 426	1 295 856	47	34-7	7-17	1 646 829	943
Avustralya	3913 167	3 598 692	2 266 307	8-7	72-7	31 18	3566618	91-1
Avusturya	1 427 333	1334339	701 465	7-0	103-5	1929	1417767	99-3
•Belçika	2018827	1936814	1 142 742	42	76-7	20-83	2013827	100-0
Brezilya	2000726	1 787 000	1 070 379	120	869	217	1825028	912
Kanada	9 752 537	9 296 048	5 728 167	4-9	70-3	4523	9632072	988
Kolombiya	974415	576 157	296 639	6-9	2285	454	948 128	97-3
Cekoslovakya	2 003 421	1 895 229	1 015 993	5"7	972	1382	1 898 845	948
Danimarka	1 696 765	1 599 952	1 072 460	6-1	58-2	34-42	1 585 325	93-4
Finlandiya	1180785	1 089 700	606 566	8-4	94-7	2521	1 076 853	912
Fransa	8774261	8 114 041	4 357 937	8-1	101-3	17-1"	7 208 387	822
Doğu Almanya	2089216	1 986 190	1 296 044	5-2	61-2	1211	2089216	100-0
Batı Almanya	13834827 1	12 456 268	5994051	1M	130-8	22-43	13 834 827 1	1000
Yunanistan	044 777	881003	222 359	18-6	3699	11-96	020 626	977
Macaristan	583 222	502 374	108 853	16-1	4358	1476	583 222	100C
Hindistan	823600	777 739	447 474	5-9	841	796	649 252	788
İsrail	1 245 352	1 159 519	470 559	74	1647	023	1002621	80-5
İtalya	510 55D	457721	117620	11-5	334-1	17-47	510550	100-0
Japonya	9 368 732	8 528 354	3 860 840	9-9	142-7	1738	9368732	100-0
Kore	26 233 360	23 131 688	6 900 802	13-4	280-1	25-14	24070951	918
Meksika	633 818	562111	109 241	12-8	480-2	2-01	509 880	80-4
Hollanda	1 507 363	1 327 702	522 795	135	188-3	2-97	1410730	936
Yeni Zelanda	3 409 842	3 120 766	1612915	9-3	111-4	26-00	3 409 842	100-0
Norveç	1 262 427	1 202 590	744 797	5-0	695	44-14	1112368	88-1
Folanya	1144795	1 090 662	740430	5-0	546	29-41	963696	S4-2
Portekiz	1 867 086	1 756 248	881 394	6-3	111-8	5-67	1 605 062	86-0
Romanya	749 963	698075	394 827	74	89-9	7-76	648 888	86-5
Güney Afrika	n. a.	o. 3.	293 546	—	—	—	n. a.	—
İspanya	1 553 825	1 482 299	937 818	4-8	65-7	7-06	1 231 396	79-3
İsviçre	4 604 368	4 126 363	1 792 133	11-6	156-9	13-56	3 781 686	82-1
İsviçre	4 505 802	4 306 905	2 760 572	4-6	63-2	55-67	4 501 906	99-9
Türkiye	3 025 779	2 846 535	1658715	63	824	48-26	3 025 779	1000
Büyük Britanya	576 943	513 569	243 000	12-3	137-4	1-62	440646	76-4
SSCB	14966748	13947000	8 270 000	73	81-0	26-68	14 789 080	98-8
ABD	11000000	n. a.	4 300 599	(—)	115-8	4-51	9 500 000	864
Yugoslavya^	120218000	115222000.	74 342 000	4-3	61-7	58-35	120 150 000	99-9
	736045	622939	259 560	18-2	183-6	1-57	711 028	96-6

Aşağıdaki açıklamalara bakınız.

TABLO 2.

Kıtalara göre telefon dağılımı - (1 Ocak itibari' le)

Kıta	Toplam telefon sayısı			Otomatik	
	Adet 1971	Duaya yüzdesi	100 kişiye düşen telefon sayısı	Adet 1971	Toplamın yüzdesi
Kuzey Amerika	129518000	47-5	571	129329000	99-9
Orta Amerika	2 776 000	1-0	30	2 622 000	94-5
Güney Amerika	6137000	23	32	5717000	93-2
Avrupa	90 301 000	33-1	137	84944000	94 »*
Afrika	3342000	12	94 16-	2 726 000	81-6
Asya	(34704000	127	4	31292000	90-2
Okyanusva	' 5879000	22	29	5 354 000	91-1
Dünya	272 657 000	100-0	74	261 984 000	96-1

Teknik elemanların kıyıldığı, yan ödeme nunnileriyle uyutulduğu, Libya cankurta-ran simidine yapışmak için sıraya giren mühendislerin bulunduğu, ulusal elektro-nik sanayiinin kurulması için, kişisel bir kaç çaba hariç, en ufak bir adımın atıl-madığı bir ülkede bundan fazlasını ummak da zaten hayal.

1 Ocak 1971'de, Dünyadaki telefon sayısı 1969 yılına göre 17,6 milyon artarak 272,7 milyona erişmiş olup, son 10 yıl içindeki gelişmeler yıllık artışın % 6,9 olmasını sağla-mıştır.

500000'den fazla telefonu olan ülke sayısı bu guruba, İsrail'in de girmesiyle 37'ye yök-selmiştir. Amerika Birleşik Devletleri 120,2 milyon telefonla halen birinci sıradadır.

T.ABLO S.**1970 yılındaki konuşmalar (bin olarak)* :**

Ülkeler	Yerel	Uzak mesafe	Toplam	Kişi başına orta-lama konuşma
Arjantin	4158343	74 112	4 232 455	173-8
Avustralya	2 662 000	199 103	2 861 108	2280
Bahama adaları	81 445	531	81976	512-4
Belçika	963 206	300 573	1 263 779	1306
Bermuda	23 192	269	23461	434-5
Brezilya	12004356	240 286	12244642	1338
Kanada	15347008	471 340	15818348	7388
Cayman adaları	3069	20	*ca 3089	308-9
Channel adaları	35024	3 187	/ 38211	3184
Cekoslovakya	1 311 827	152 477	1 464 306	101-2
Danimarka	1 374 205	531 847	1 906 052	387-4
Doğu Almanya	922 894	380933	1 303 832	756
Batı Almanya	6 878 126	3 337 837	10215963	1656
> Cebelitarık	8187	53	8240	3169
Yunanistan	1685712	100916	1 786 628	201-0
izlanda	110901	10064	120 965	5930
Hindistan	2 045 796	122332	2 168 128	» 4-0
italya	8 629 415	1 504931	10134396	188-8
Japonva	31318000	8217031	39535081	3818
Kore	1 872619	88380	1 960 999	634
Kuvevt	200000	76	200 076	281-2
LJhtenştavr	3 134	3617	6501	321-5
Ldksenburg	70439	4	70443	207-2
Meksika	3 462 000	68082	3 530 082	697
Monako	3870	3714	7584	3160
Hollanda	1 625 802	091 354	2 717 166	208-7
Hollanda Antilleri	49597	487	50084	2277
Norvec	764 505	115814	880319	2269
Filipinler	4116487	2529	4119016	1070
Porto Riko	495 123	14841	509 964	187-5
Rlyukvu Adaları	225 9^4	2783	223 767	231-4
Singapur	692644	1727	694 371	338-7
Güney Afrika	2 792 168	103 082	2 895 250	136-0
isvec	4 645 000	810000	5455000	6740
isvicre	987877	1 117380	2 105 257	335-8
Büyük Britanya	9 298 903	1 535 647	10 834 550	194-5
ABD	152407000	7 241 000	159 648 000	7790

* Yazının bitmindeki notlara bkz.

Yıl	Nüfus (milyon* 1	Telefon sayısı (milyon)	Telefon sayısı- nın dünya nü- fusun oranı (%)
1925	1950	26-0	1-3
1930	2060	34-4	1-7
1935	2170	33-5	1-5
1940	2280	42-4	1-9
1945	2380	48-0	2-0
1950	2500	70-7	2-8
1955	2700	95-3	3-5
1960	2970	134-6	4-5
1965	3270	182-5	5-6
1970	3550	255-0	7-2
1971	3690	272-7	7-4

TABLO 4
Dünya
nüfusunu
ve telefon
sayısının
artışı :

26,2 milyon telefonla ikinci durumda olan Japonya'yı 15 milyonla Büyük Britanya ve 13,8 milyonla Batı Almanya izlemektedir.

Bugün, 1000000'dan fazla telefonu olan şehir sayısı, 7'si ABD'de olmak üzere 15 tane-
dir.

ABD'de yılda, kişi başına 779 telefon konuşması düşer. Kanada ve İsveç 739 ve 674 ko-
nuşmayla ikinci ve üçüncü sırayı işgal ederler. ABD'de, son 10 yıl içinde, deniz aşırı te-
lefon sistemlerinin kapasitesi % 500 artmıştır.

A.B.D. ile ABD'den deniz aşırı "ülkelerde yapılacak telefon konuşma istekleri, 1970 yılında
1960 yılına göre 7 misli artarak 26000000'un üstüne çıkmıştır.

TABLO 6

Dünyadaki son on yıl içindeki trafik ve telefon artışı :

	1 Ocak 1961	1 Ocak 1971	Artış yüzdesi
Dünya telefonlar	143-0 milyon	272-6 milyon	91
ABD telefonlar	743-0 milyon	120-2 milyon	62
Dünyada 100 kişiye düşen telefon sayısı	19	28	47
Bir milyondan fazla Telefonu oL- ¹ ülkeler	4-8	7-4	54
ABD'de 100 kişiye düşen telefon sayısı	40-8	58-4	43
100 kişiye 20'dne fazla telefon düşen ülke sayısı	20	33	65
ABD'de kişi (başına konuşma sayısı	520	779	50
Kişi basma 200 konuşmadan fazla cüen ülk esayısı	7	25	256

TABLolarla İlgili Açıklamalar :

1. Bu bilgiler SSCB'nin ve Türkiye'nin Asya tarafındaki kısımlarını kapsar .
2. Belirtilen yıldan ;bu önceki yılın 30 Hazirana kadar olan bilgiler.
3. Belirtilen yılın 31 Martına kadar olan bilgiler, 4 nolu tablodaki bilgiler bu tarihte bi-
ten yıl içindir.
4. Silahlı kuvvetlerdeki telefon sayısını kapsamaz.
5. Yerel şehirler arası konuşmaları da kapsamaktadır.
6. 30 Haziran 1971'e kadar olan bilgiler.